

Львівське відділення Інституту літератури
ім. Т.Г.Шевченка
Національної академії наук України

Серія «Літературні портрети»
Випуск 1

Петро Ляшкевич
Петро Карманський

Нарис життя і творчості

Львів 1998

ББК Ш5 (2=Ук) 5-4 Карманський 2

Л 992

Ляшкевич П. Петро Карманський: Нарис життя і творчості / Відп. ред. Г.Чопик. — Львів, 1998. — 72 с. [У надзаг.: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Серія «Літературні портрети». Вип. 1.]

Книжка — перше науково-популярне монографічне дослідження життєвої долі і творчого шляху талановитого поета, прозаїка, публіциста, перекладача, громадсько-політичного діяча та дипломата часів УНР та ЗУНР — Петра Карманського. З нарису письменник постає як модерний український інтелігент ХХ віку, який творчістю й жертвовною працею в Україні, Австрії, Канаді, Ватикані, Бразилії та Аргентині плекав пасіонарний дух свого народу.

Відповідальний і літературний редактор — Григорій Чопик

Відповідальний за випуск — Євген Нахлік

Рецензент — Ігор Тростюк

Художник — Сергій Іванов

ISBN 966-02-0566-X

© Петро Ляшкевич, 1998

Як Агасфер, мій друг сумний до смерти:

На собі чув прокляття поколінь, —

цими словами про Петра Карманського означив Василь Пачовський драматизм долі поета. Адже справді, П. Карманський, мов той міфічний Агасфер з Юдеї, який, відмовивши Христові у відпочинку на шляху до Голгофи, був покараний на вічне кочівництво по світі, — теж провів своє неспокійне життя у постійних мандрах по Європі й Америці. Відбував не кару, а громадянський обов'язок політика, культурно-освітнього діяча й митця; шукав-бо не екзотичних країв, а потреби праці на будові підмурівку Держави. Як дипломат УНР та ЗУНР, як подвижник розбудови господарського й культурного життя емігрантських громад українців у США, Канаді, Бразилії, Аргентині, зрештою як письменник, не раз “на собі чув прокляття” земляків замість вдячності. Нехай наша розповідь про цю неординарну людину хоча б частково компенсує цю прикру несправедливість.

почаг 50 років

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ працював у літературі, брав безпосередню участь у політичному й громадському житті на переломних етапах української історії ХХ віку. Унікальність його творчої біографії в тому, що працював практично в усіх історико-літературних контекстах і середовищах, через які переходило українське письменство. Був одним з піонерів новітнього художнього мислення — модернізму, лідером групи «Молода Муза», творив у середовищі української діаспори в Канаді (1913—1914), у часи визвольних змагань перейшов на громадянсько-політичну та сатиричну поезію, писав “стрілецьку” лірику. Десять літ (1922—1931) жив у Бразилії, де з-під його пера появилось кілька книжок на специфічно емігрантські теми. З 1931 року потрапив у заполітизоване мистецьке середовище міжвоєнної Галичини, в якому не знайшов розуміння, а лише несправедливі атаки ідеологів покоління “трагічного оптимізму” (Д.Донцов, Б.Кравців). Пробував писати у “динамічному” стилі цього руху. Після 1939 року змушений був творити в душі лівої естетики, хоча в перші місяці насмілювався боронити суверенітет творчої душі за допомогою езопової мови.

Петро Карманський відомий читачам насамперед як поет, хоча він плідно працював і в інших жанрах, зокрема, есеїстиці («Українська богема». — Львів, 1936), мемуаристиці («Крізь темряву». — Львів, 1957). По різних часописах розкидано десятки його подорожніх нарисів. Досі не втратила історико-пізнавальної вартості книга-щоденник нарисів «Між рідними в Південній Америці» (Київ—Відень—Львів, 1923). У жанрі публіцистики теж видрукував кілька книг («Моїм клеветникам». — Порто Уніон, 1927 «Злочин європейської цивілізації». — Уніон да Вікторія, 1925

(португальською мовою); «Чому? Причинки до місіонерської діяльності Василіан у Бразилії». — Уніон да Вікторія, 1925), а також багато політичних, публіцистичних статей, репортажів, заміток в емігрантській пресі Канади, США, Бразилії. Десятки статей надрукував П.Карманський португальською мовою в бразильських часописах. Популярною в двадцяті роки була його драма на тему визвольних змагань «Буря» (1923, Уніон да Вікторія). У домашньому архіві родини Карманських зберігаються рукописи роману в двох частинах, знайденого в архіві Українського католицького університету в Римі («Кільця рожі» та «І в огні її окраденую збудять...») і незакінченої повісті про життя українських емігрантів у бразильських преріях («Араньї»).

Писав П.Карманський літературознавчі статті, розвідки, рецензії. У них, а також у художніх перекладах письменник часто вперше знайомив українського читача з чільними постатями світової літератури. Згадаймо хоч би найсуттєвіші аналітичні розвідки «Генрик Гайне як поет і чоловік» («Світ». — 1906. — № 2), «Доменіко Чамполі» («Світ». — 1906. — № 6), «Поет Третьої Італії» (ЛНВ. — 1908. — Т. 43. — № 7), «Бразильське письменство від початків аж на сучасну хвилю» (ЛНВ. — 1924. — Т. 32. — № 2).

Не зібрана й не вивчена велика перекладацька спадщина поета. За кількісним і якісним доробком місце П.Карманського-перекладача, без перебільшення, — поруч з І.Франком, А.Кримським, М.Рильським. Вийшли друком такі книги його перекладів: «Про причини упадку італійських революцій» Мацціні (Львів, 1907); «Хвилі моря і любови» Грільпарцера (Чернівці, 1909); «Новели» Е.По (Львів, 1910); «Останні листи Якова Ортиса» Уго Фосколо

(Відень, 1921); «Іфігенія в Тавриді» Гете (Краків—Львів, 1944); «Божественна комедія. — Пекло» Данте (Київ, 1956). У періодиці друкувалися в його перекладах новели Де Амічіса, «Діалоги» Леопарді, лібретто опери «Кармен» та ін.

Деякі ще не друковані рукописи перекладів зберігаються в домашньому архіві письменника. Це, зокрема, «Дон Карлос» і «Мессіанська наречена» Шіллера, «Торквато Тассо» Гете.

1921 року П.Карманський у співавторстві з М.Лозинським видав у Відні велику двотомну «Криваву книгу»* — мартиролог злочинів польської окупаційної влади у Східній Галичині. Це перша “біла книга” в трагічній історії українського народу.

Проте й сьогодні П.Карманський продовжує бути “силоміць зарахований до малих явищ” (С.Шаховський). На часі видання й перевидання його великої художньої, перекладацької, мемуарної, публіцистичної спадщини.

ПОЕЗІЯ П.Карманського вперше з’явилася друком 1899 року на сторінках львівської газети «Руслан». Тоді ж часопис надрукував ліричну драму молодого поета «З теки самоубийця». Видана редакцією під кінець року окремою книжкою, вона принесла авторові поряд з патентом поета славу песиміста й декадента.

П.Карманський був одним з організаторів модерної мистецької групи «Молода Муза» (1906—1909), редактором її органу — часопису «Світ». У молодомузівський період найплідніше визрів його поетичний дар. Збірки лірики «Ой люлі, смутку» (1906), «Блудні огні» (1907), «Пливем по морі тьми» (1909) стали апофеозним

* Книга перевидана 1994 р. видавництвом “Відродження” (Дрогобич)

виявом його неповторного художнього світу. Водночас вони мали характерні якості творчих принципів молодомузівців, найрельєфніше визначали напрям їхніх шукань.

Драматичні колізії української революції, визвольні змагання покликали письменника до громадської, політично-дипломатичної роботи. У його ліриці тих часів — безпосередні враження національно заангажованого громадянина. Волелюблені прагнення народу, героїка стрілецьких буднів (цикл «Кривавим шляхом», 1914—1915), розчарування, скепсис та іронія (зб. «Al fresco», 1917), золотий гомін національної революції й трагічне усвідомлення її поразки (зб. «За честь і волю», 1923) — основні мотиви цього періоду творчості.

Десятиліття (1922—1931) праця в середовищі українських емігрантів Бразилії привнесла нові теми в лірику поета. Серед них — туга за Батьківщиною, екзотичні пейзажі прерій, господарські заняття земляків в умовах тропіків. Нужденне життя емігрантів-хліборобів, складні взаємини в середовищах переселенських громад відтворив поет у поемі «Плач бразилійської пущі» (1926) та сатиричній збірці «Бразилійські співомовки» (1926), виданій під псевдонімом Гілярій Макух.

Наступні прижиттєві збірки поезій вийшли в радянський час («До сонця», 1941; «На ясній дорозі», 1952) і були позначені характерними рисами естетики соцреалізму.

Під кінець 80-х років творчість П.Карманського почала повертатися до читача спочатку в антологіях «Молода Муза» (1989) та «Розсипані перли» (1991), а 1992 року з'явилася в «Бібліотеці поета» книжка вибраного, упорядкована В.Лучуком. Наступна збірка

вибраного «Дорогами смутку і змагань» (1995) вперше познайомила читача з маловідомими віршами поета, друкованими в бразильській та галицькій періодиці 20-х років. У ній — теж уперше — видрукувана збірка пізньої інтимної лірики поета «Осін-ні зорі», яку ще в 60-х роках підготував і безуспішно намагався видати Я.Ярема. Нарешті 1996 року вийшов у світ найповніший на сьогодні корпус поетичної спадщини письменника — дбайливо зібрана й упорядкована Л.Голомб книга вибраного «Ой люлі, смутку...». Цього ж року була перевидана книжка літературних есе «Українська богема».

«ДЕ СЯН СРІБНОЛЕНТИЙ ПЛИВЕ...»

Становлення громадянської та мистецької особистості П.Карманського відбувалося в українському княжому місті Перемишлі. Сюди, до гімназії на навчання, відвіз його сухореброю кобилою батько — малоземельний селянин з містечка Чесанова тодішнього Любачівського повіту. Для батька Сельвестра й матері Парані це було сміливе й ризиковане рішення, адже в бідній сім'ї з шістьма дітьми вже перебував на грошовому балансі старший син — гімназист Іван. А тепер вчителі чесанівської школи наполегливо радили послати вчитися їхнього найкращого учня — Петра.

Дванадцятилітнім підлітком Петро Карманський (народився 29 травня 1878 року) блискуче склав вступні іспити й був зарахований до гімназії з правом безкоштовного навчання протягом першого року. Побоювання батька, що син провалиться й повернеться “до корів”, не збулися.

Місто Перемишль на той час стало одним з головних культурно-національних українських осередків Галичини.

Епіцентром українського духу була гімназія. Вона відкрилася 1888 року після кількарічних наполегливих домагань послів — Ю.Романчука, отця М.Січинського та П.Лінинського — спочатку як один український клас при польській гімназії. Першим довголітнім директором гімназії був письменник і талановитий педагог Григорій Цеглинський. З її стін вийшли поважні вчені, громадські діячі, зокрема, журналіст Роман Сембратович, мовознавець Іван Зілинський, археолог Ярослав Пастернак.

Вже у гімназії П.Карманський мав славу талановитого поета, що не раз рятувало його від виключення через несплату за навчання. Юнак рано став круглим сиротою, утримувати його було нікому.

У гімназійних віршах П.Карманського переважають мотиви й образи, які стануть визначальними в ранній творчості. Містичні видіння всесвітнього карнавалу зла й несправедливості терзають душу ліричного героя. В образах лютих гадюк, ран, отрути вони сугестійно “серце співають без впину”. Часто в апогеї душевних страждань включається голос свідомості, але не для корекції створеного емоціями ірреального образу світопорядку, а для констатації фатального кінця:

*Я знаю, що скоро звалюся в могилу!*¹

На початку становлення поетичного голосу П.Карманського бачимо спроби відійти від літературної традиції, шукати свій шлях, що засвідчується поєднанням у його ранніх віршах декадентських мотивів, елементів символістської поетики, неоромантичного возвеличення почуттів та емоцій. Альтернативно-містичне сприймання світу ліричним героєм раннього П.Карманського має

характерний для модернізму принцип: створення нової реальності замість відтворення дійсності. У його ліриці того часу виразно відчувається відгомін «Квітів зла» Ш.Бодлера. Обігрується, зокрема, бодлерівський мотив конфлікту людини зі світом, і відтворюється він у фантазмагоричних картинах всесильного розгулу сатани-диявола, повсюдного торжества жорстокості, підлості й мороку. Ця особливість ранньої поезії П.Карманського стане індивідуальним стилем, способом художнього мислення в молодомузівській період творчості. А критика надовго закріпить за ним ярлик “декадент”.

«З ТЕКИ САМОУБИЙЦЯ». Під час навчання в гімназії поет видав свою першу збірку «З теки самоубийця». За жанром — це модна тоді лірична драма у формі щоденника з використанням прийому містифікації у передмові. Подібні ліричні драми кілька років перед тим створили І.Франко («Зів’яле листя», 1896) та Я.Каспрович («Miłosc», 1896).

Зовнішній сюжет ліричної драми П.Карманського простий: під час канікул юнак-студент закохався у “панночку З.” Почуття не було взаємним. Герой ліричної драми страждав і “голосом зраненого серця” вів щоденник своїх переживань. У передмові автор стверджує, що має цей щоденник із передсмертним проханням самогубці передати його коханій, проте не знає, де її знайти, тому публікує з надією, що вона прочитає “відгомін його важких страждань”. Драма нерозділеного кохання проходить свої перипетії в душі ліричного героя, тобто розвивається внутрішнім сюжетом. Драматизм переживань, викликаний повільною втратою надії на взаємність, посилюється кожного дня, і поступово конфлікт чуття:

“любить — не любить” замінюється конфліктом вибору: “жити — не жити”. Психологічний стан героя пригнічений, внутрішній світ зосередився на аналізі почуттів. Нещасливе кохання паралізує сприймання навколишнього світу, він лише зрідка фіксується свідомістю. Мінливі “імпресії душі” героя збірки відтворені психологічно переконливо. Відтінки настрою щодень міняються, трапляються припливи здорових позитивних емоцій, проте душевна криза невпинно поглиблюється. Однієї миті наступив період передсмертного блаженства — передчуття нірвани. Самогубство стало продовженням цього містичного відчуття.

П.Карманському вдалося створити цільну ліричну драму, психологічно переконливо відтворити трагедію нерозділених почуттів. М.Рудницький, порівнюючи збірку П.Карманського та «Зів'яле листя» І.Франка, зауважував, що “Франкова збірка різноманітніша, складена рукою куди більшого майстра форми. Зате Карманського збірка глибша одноцільністю свого переживання, коли шукати у творі цілого письменника з його цілою душею”². Правда, у ліричній драмі П.Карманського вплив «Зів'ялого листя» прозоро помітний, відчутний і вплив роману Гете «Страждання молодого Вертера».

Навчаючись у гімназії, молодий поет наполегливо займався самоосвітою. У книжці спогадів «Крізь темряву» писав про ті далекі роки: “Тому що в гімназійній бібліотеці не було для мене нічого цікавого, я за останні гроші скуповував у книгарнях усе, що цікавило мене, і хоча був нуждарем, все ж мав уже тоді чимало власних книжок. Захоплено перечитував Гете, Улянда, Ленуа, Кернера, а особливо — Гейне. Також брався за Штірнера, Бюхнера,

Шопенгауера, Канта, Дарвіна, Дрепера та ін., не випускав із рук і Святого Письма, головним чином Псалмів і плачів Єремія на латинській мові”³.

Під час навчання в гімназії П.Карманський деякий час жив на квартирі з італійськими робітниками, які будували міст через Сян у Перемишлі. Юнака-романтика полонила співуча мова будівельників та чарівні, мов казки, оповіді про їх батьківщину Італію. Тоді він загорівся непереможним бажанням побачити цю легендарну країну.

У РИМІ. Провчившись після закінчення гімназії рік на філософському факультеті Львівського університету, поет восени 1900 року залишив студії й вирушив у свою першу з багаточисленних мандрівок по світу. Без засобів до існування, гнаний злиднями й романтичними візіями, поїхав на навчання до української католицької колегії в Римі, де безплатно вчили на богословів. Поету, мрійникові й богемнику, важко було звикнути до суворого келійного життя в «Коледжіо рутено». А поза келією було вічне місто Рим, романтична італійська природа. Італія мала благодатний вплив на вихідця з глухої провінції Австро-Угорської імперії. Йдеться про вплив різноманітний, зокрема, світоглядно-політичний (Італія недавно здобула незалежність і її новітня історія була здоровим подразником для самостійницьких мрій юнака), мистецький. “Тут вчився він італійської мови й розчитувався в італійських поетах, що опісля мали добрий вплив на його поезію”⁴, — писав Я.Гординський. Без сумніву, культурний потенціал батьківщини Овідія визначально формував голос поетової музи. “Італьянізованою поезією” назвала О.Пахльовська⁵ його лірику цього часу. На початку навчання П.Карманський був старанним студентом, навіть “дістав

срібну медаль заслуги”⁶. Хоча умови навчання були суворими, а побут — аскетично-чернечим. “Та за втрату свободи, за муки життя в келії, за ненависть товаришів і повну ізоляцію платила мені краса природи, мистецтво із славних римських галерей і музеїв, змога вести контемплятивне життя, життя мрійника, і заглиблюватися в духа староєврейської поезії. Римська колегія зробила мене тим, ким я сьогодні признаний критикою”, — так пізніше оцінював римський період свого життя поет⁷.

У Римі П.Карманський познайомився з філософом В.Лесевичем. Часті таємні зустрічі, довірливі світоглядні бесіди вплинули на рішення П.Карманського залишити навчання. Це збіглося з бажанням керівництва колегії, якому ніяк не вдавалося зробити поета слухняним і смиренним “питомцем”. В.Лесевич допоміг йому відновити навчання на філософському факультеті Львівського університету, призначив зі своїх фондів стипендію.

«ОЙ ЛЮЛІ, СМУТКУ». Університетські студії П.Карманський закінчив 1907 року, а попереднього видав свою другу збірку лірики «Ой люлі, смутку». Тоді ж з лютого місяця 1906 р. почав виходити перший український часопис модерної літератури «Світ», який фактично редагував П.Карманський. Невдовзі автори журналу об’єдналися у літгурт «Молода Муза» (П.Карманський, В.Пачовський, С.Чарнецький, Б.Лепкий, В.Бирчак, С.Твердохліб).

Друга збірка П.Карманського була прелюдією того типу художнього мислення, яке виробляли молоді письменники його покоління. Органічно звучали в ній італійські мотиви, найчастіше алузії з італійських поетів. Мистецька концепція автора виражалася

в пошуках нових художніх ідеалів, найперше — в душі, в суб'єктивному світі людини, а не в традиційних суспільних проблемах. Виразно відчувається, що поет віддає перевагу художньо-естетичним категоріям над соціально-громадянськими, опрацьовує способи словесного сугестіювання, феноменологічного мислення. Водночас збірка зафіксувала характерну для перехідного періоду і початків становлення модерністського дискурсу еkleктику, накладання, змішування архетипів колективного й індивідуального, користування декларативними прийомами й літературною риторикою. Вже у передмові автор від імені своїх однодумців стверджував: “Ми <...> свої діти хрестимо самі сльозами нашого народу, гартуємо в огні його серця, а вивід беремо в храмі Краси”⁸.

Збірка задала тон, показала зразок *іншої* поезії, поезії для лікування душі, а не суспільних болячок. Структурно вона, як і всі наступні, ділилася на цикли за тематичним принципом.

Творчій манері П.Карманського був властивий спосіб виражати свої “імпресії душі” в різноманітних варіантах, проте із збереженням внутрішньої логіки, яка й визначала цільність кожного циклу.

Домінуючий образ смутку наскрізно проходить через усі цикли збірки, з шляхетним ідеалізмом підносячи над буднями життя високі почуття скорботи й болю. Естетизація почуттів створена з не-підробною щирістю й теплотою. Прихильною рецензією привітав збірку І.Франко і виділив якраз такі її якості: “Визначні риси в тій літературній фізіономії Карманського — якийсь високий тон і пафос, що нагадує церковні гімни, релігійний запал — релігійний не в значенні якої будь вузької конфесійності, але тим, що автор поневолі

кожде явище, кожду життєву згадку підносить на той високий рівень, де щезають буденні дрібниці і відкриваються основні проблеми людського духу й людської етики, контрасти і конфлікти добра і зла, права й обов'язку”⁹.

Перший цикл — «З пісень любови» — засвідчує значну еволюцію художньо-естетичних позицій автора у розробці інтимної теми порівняно з ліричною драмою «З теки самоубийця». Любовні почуття відтворені тут не як вузькі рефлексії душі в передчутті фатального кінця, а, хоч і овіяні тугою розлуки, наповнені “солодким трійлом закохання” і надією на взаємність. П.Карманський визначився як поет романтичного світобачення. Почуття підносять його ліричного героя, вивищують над буденними проблемами буття, над реаліями природного оточення в романтичні сфери візій і мрій.

Тенденції романтичного художнього мислення проявилися і у зверненні поета до фольклорної поетики (“Ой нависли чорні хмари...”). Народнопісенна ритміка, традиційний для народних пісень паралелізм, фольклорні образи (трой-зілля, рожі, ворон) майстерно поєднувалися з новими для тодішньої поезії образами й пейзажами, які вводили в лірику неоромантики:

*Стогнуть кедри, мірти гнуться,
Рожя ронить квіти;
Гей насіяв я трой-зілля,
Де його подіти?¹⁰*

Домінантна у першому циклі тема самоти, душевного неспокою, туги за емоційними ідеалами у наступному циклі — “В обіймах смутку” — кристалізується в образ суму. Він вже не виникає,

не народжується в душі, а звідкись приходить у життя ліричного героя, заходить у хату “поворкувати, посумувати”. Сугестивно поет творить не зорові, а чуттєві образи, що свідчить про вплив на його творчість символістської поетики.

Паралельно з образом смутку поет творить образ-символ болю, який теж стане постійним, “фірмовим” у ранній ліриці. Відділяючи образ болю від душі, поет надає йому автономних прав — значення символу. У світосприйманні П.Карманського смуток і біль не мають чуттєвої етимології, вони розлиті повсюдно в бутті — природі, душах людей. Вони:

*Ідуть бліді, німі, спокійні,
Калічать об каміння ноги
І розначливо, безнадійно
Підходять під сільські пороги.¹¹*

Об’єктивація смутку соціальними мотивами відбувається в циклі «На сій дорозі сліз». Поет вперше для себе порушує традиційну тему соціальної несправедливості, зображує важку долю людей праці («Ткаля», «Мати», «Бурлацька»). Ця рольова поезія продовжувала традицію творення ліричних портретів експлуатованих («Швачка», «Робітникові» П.Грабовського, «Швачка», «Нема правди» М.Старицького, «Галицькі образки» І.Франка). Погляд поета відривається від власних турбот, чуттєвих сприймань навколишнього світу, і він дає слово своїм героям. У ранніх гімназійних віршах тема соціального становища людини вирішувалася дещо інакше: поет говорив про всесвітнє засилля зла й несправедливості, кидав трансцендентним силам гнівні

інвективи, богохульські докори. Була у цих віршах деяка риторичність, абстрактність гнівних оскаржень. Природна еволюція світогляду, вплив традиції народницької літератури викристалізувалися в соціальні мотиви, в образи трударів. Образ смутку розвинувся в образ “причинного смутку”.

Проте визначальними для ліричного героя збірки є десакралізовані реалії, душевне мислення індивідуального “я”, прагнення до згармоніювання матеріального й духовного. Тому не сприймається протиставно, контрастно цикл «Хвиля знемоги», наповнений первісною силою чуття й ліризму. Легка грайлива мелодія поезій звучить в унісон мінливим настроям душі. Дисонансним мотивом контрастує природа. Чи не вперше її побачив поет у всій красі й гармонії, відчув цю гармонію розтривоженою душею. Та це лиш естетизація суб’єктивного, перехід в утопію. Класичний модерністський хід. Мотив не має продовження. Коли “Душа купаєсь в морі Розкішних мрій-надій” і радісно лине “кришталевий звук” вістунки віку — зозулі, коли “розспівались солов’ї” — у найвищу мить піднесення душі, яка відчула наближення стану блаженства, пронизливим мотивом звучить неясний підсвідомий страх. Стає зрозумілим: душа ліричного героя переповнена бентегою, вона не може досягти спокою і блаженства, а тільки миттєвого забуття. В останньому вірші циклу — «Прийде пора — розтягнесь сумерк ночі...» — природа назовсім відсутня в картині світосприйняття душі. Мотиви тривоги повністю заповнили її, переміг песимістичний тон. Ліричний герой з блаженним спокоєм чекає миті, коли “дух зболілий скине пута плоті”.

Дисонансні настрої душі майстерно сугестійовані поетом як природні, чисті й щирі. Не відчувається імітації, літературного конструювання.

Домінуючий у збірці мотив смутку-болю, яким поет виражав своє сприймання світу, в прикінцевих циклах «Надгробні стихирини» та «Псалми», трансформувався у містичний фатум, декадентські настрої прощання зі світом. Зник конфлікт особистого й об'єктивного. Світ тотального зла, який не раз відлунював у душі поета смутком і болем, сприйнявся душею й свідомістю. Приречено, спокійно, з холодною філософською гармонією звучить мотив: «Memento mori!».

Услід за П.Карманським “загробні” мотиви охоче продукували й інші молодомузівці. Водночас це був молодечий виклик традиціям, дратування народницьких смаків критики. Невдовзі навіть чутливий естет молодого покоління М.Євшан забив тривогу з приводу поширення у літературі “поезії розкладу”¹², тобто декадансу. Взагалі ж декадентські мотиви в П.Карманського найчастіше були породжені літературною риторикою, стилізацією внаслідок читання й перекладів улюблених Леопарді, Кардуччі, Е.По, Бодлера. Для практики модернізму це характерна особливість.

Збірка «Ой люлі, смутку» стала безперечним творчим досягненням поета. В літературі з'явилася книжка новаторського характеру. Зло світу, катаклізми буття трансформовані в чутливій людській душі високими і благородними стражданнями. Суб'єктом поезії стали не соціальні типи, не зовнішні події явища, а душа людини. Людський біль відтворений не опосередковано, в зовнішніх проявах обставин суспільного й індивідуального життя, а як

генетична якість великої душі, спосіб світовідчуття. Ці поважні художньо-естетичні вартості збірки мав на увазі І. Франко, коли в рецензії стверджував, що вона “визначається дивним запахом, якого нелегко забути”¹³.

Наступна збірка П. Карманського — «Блудні Огні» — вийшла 1907 року у щойноутвореному видавництві «Молода Муза». З’явилася вона після пам’ятних для галицької молоді подій, пов’язаних із боротьбою за український університет у Львові. Книжка засвідчила еволюцію поета до соціальних та політичних проблем. Тема згаданої громадянської акції студентів — голодівки — висвітлена лише в циклі «З тюрми», тематика ж книжки значно ширша. Її можна охарактеризувати як роздуми над історичною долею України.

«Молода Муза» як мистецька формація фактично дебютувала цією поетичною збіркою, тобто книжкою громадянсько-патріотичної поезії. Символіка назви нової збірки передає стан сум’яття поета-громадянина, викликаного невизначеністю політичних перспектив у розділеній бездержавній Україні. Він боляче сприймав той факт, що великі зусилля інтелігенції, перемоги на виборах, студентські акції, дипломатичні зусилля галицької парламентської репрезентації у Відні та в місцевому сеймі не будили політичної свідомості людей. Безсилля поетового слова і бажання розбудити “кров Залізників”, щоб перетворився “трізнний плач на грім трізних кличів”, знову віддунували песимістичними мотивами. “Огненну тоску” навіювала байдужість суспільного загалу до культури, літератури. Труднощі видавництва, крах органу молодомузівців — часопису «Світ», підкреслено байдужа позиція

письменників старшої генерації — причини поважні, які змушували відректись від задивляння на мистецьку Європу та відстоювання власних художніх принципів. Отже, і суспільні, й творчі сум'яття були тими “блудними огнями” в душі поета, що викристалізувалися у вірші цієї збірки. Перші проби П.Карманського в жанрі поеми — «Під дубом Т.Тассо» та «Просвідчення Сіддхартха», які були поміщені в збірці, засвідчили, що автор має ліричний таланти, сюжетні твори йому не вдаються.

Квінтесенцією мистецьких шукань П.Карманського стала збірка «Пливем по морі тьми» (1909). У ній громадянсько-соціальні мотиви попередньої книжки не мали продовження. Поет повернувся до звичних тем і настроїв псалмової задуми, самотності, самотності, самотності й болю. Природа і Бог, інтимне й громадське, любов і ненависть, іронія і біль — гама мотивів збірки, втілених у довершену художню форму. Поет утвердив себе тонким ліриком з естетсько-філософським світобаченням.

Про нову збірку жваво заговорила критика, особливо в російській частині України (М.Шаповал, Х.Алчевська). Цього ж року вийшла збірка О.Олеса «Поезії. Книга II». Це дало підстави критиці в порівняльних рецензіях вести мову про два такі яскраво різні напрями розвитку молодого української поезії, очолюваної Карманським і Олесем, і навіть ширше: про стан літератури в обох частинах розділеної України. Рецензент під криптонімом “Л” у часописі «Будучина» писав: “Загальноповажні імена авторів і всім майже спільна думка, що якраз Карманський і Олесь найкраще репрезентують нашу наймолодшу поезію”¹⁴. Критика помітила важливу тенденцію розвитку поетичного мистецтва — диферен-

ціацію в перше десятиріччя ХХ віку художніх напрямків, у даному випадку декадентського імпресіонізму та символізму. Модернізм, спізнило прийшовши в літературу наприкінці минулого віку, з різних причин не зміг утвердитися всією повнотою своїх художньо-естетичних концепцій-течій. Лише у 10—20 роках він увиразнив риси свого обличчя, розгубивши за довгі роки шукань і утвердження своїх “хресних батьків” — М.Вороного, О.Луцького, В.Пачовського. Найяскравіше викристалізувалися полноси “модерністського бунту” в поезіях Карманського й Олеся.

Книжка П.Карманського була викликом смакам суспільності, яка в загалі не толерувала поезії для душі, а прагла ужитково-патріотичного читання. Щирий порив молодих не зрозуміли. Книжок їхніх не купували. Підходив фінансовий крах групи «Молода Муза». Деякі молодомузівці переорієнтувалися на суспільно-громадянську тематику (Б.Лепкий, В.Пачовський), а то й зовсім відійшли від поетичних ідеалів юності (О.Луцький, В.Бирчак, С.Чарнецький). Виклик народницькій літературі, невиробленим смакам читача виявився в утвердженні у збірці тих мотивів, за які не раз зазнавав поет різкої критики, які драгували обивателя і відлякували видавців. Цим пафосом насичена й передмова до збірки. Поет не хоче піддаватися диктату смаків загалу, “бути учителем духовних анальфабетів”. Він принципово залишає за собою право творити за покликом душі. Різкі осудливі слова на адресу читача і суспільності взагалі, взяті з арсеналу Ніцше й Мультатулі, часті епіграфи з Кардуччі, Стекетті, Бернса, Шеллі, Новаліса були спрямовані не на духовне споживання читача, а на драгування його застояних смаків. Пізніше в «Українській богемі»

про цю ситуацію поет писав: “Ми хотіли на правду працювати, учитися й думати, та й домагалися від загалу того самого. Ми бачили, що загал не переварив у собі навіть Шевченка і Франка, пережовуючи хіба поетичну публіцистику першого і патос “Каменярів” другого; ми хотіли навчити загал читати справжню поезію, включно, поезію, вільну від трафаретних, барвінкових і вербових пейзажів. Ми добачали, що реміснича й шаблонова література витрутила загалові з рук книжку, та що з домів нашої інтелігенції мистецтво прогнано. І ми шукали нової форми, нового вислову, намагалися витончити наші творчі засоби у формі і зміст”¹⁵.

Автор «Пливе по морі тьми» адресував свої вірші не лише тим читачам, які з болючим презирством згадані в передмові, а всім черствим душам, байдужим серцям. Він хоче розкрити їм “зміст усіх суєт буття”, аби прищепити читачам “брильянт любові й співчуття”. Для нього моральні опори існують у гуманістичних почуттях.

*Пливе по морі тьми човнами горя й скрути,
Як сіра тіль імли, що йде безкраєм тіль;
За нами, гей упир, несеться змора смуту
І кличе: ВСЕ ПУСТЕ —
СВЯТИЙ ЛИШ ЛЮДСЬКИЙ БІЛЬ...¹⁶*

До речі, збірка Ш.Бодлера «Квіти Зла» починається подібною вихідною тезою: у вступному вірші «До читача», а також у наступному «Благословення» відтворено картину засилля зла у світі, знущальне ставлення суспільності до поета:

*Поет! Він любить всіх, за те, гіркої трути
Возлюблені йому щедротно подають,*

І хочуть стогони з його душі добути,

І випробувать на ньому власну лють.

Та поет не озлоблений, його душа має високий імператив — біль світу є її змістом (як у Карманського):

Я добре знаю: біль — єдине благородство,

Яке не погризуть ні пекло, ні земля.¹⁷

На відміну від Бодлера, образ болю в Карманського не такий планетарний, універсальний, зате йому відомий біль громадянський (цикл «В Ярмі»), якого нема у французького поета.

У молодомузівській період творчості П.Карманський заявив себе як талановитий майстер пейзажної лірики. В аналізованій збірці ця тематика представлена циклом морської пейзажної поезії «Над срібним плесом моря». У ньому поет зумів передати неповторний чар мариністичних пейзажів і особливий стан людської душі при їх спогляданні. Услід за Лесею Українкою П.Карманський вводив екзотичні пейзажі в нашу поезію.

Проте ця лірика не споглядальна. Духовна основа в ній проявляється опосередково — через одушевлення природи, наділення її імпульсами поетової душі. Цей прийом у всій художній довершеності бачимо в поезії «Лист магнолії». Зірваний вітром і кинутий на хвилі листок, як поетова душа, постійно бореться з суетою, виривається, мучиться:

І дармо рвався він щосил

В безмежну даль, де ліс вітрил

Губився в млах безкраю:

Все гнався він на гривах хвиль

*До острих скиль
І бився все до краю
До острих, сірих скиль.*¹⁸

Свіжими нетрадиційними зразками пейзажної лірики є вірші циклу «Хвилі», зокрема, «Місячна соната» й «Mondschein». Румунська україністка М.Ласло-Куцюк залучила їх до своїх досліджень про функціонування образу-символу місяця в українській поезії і дійшла висновку, що в нашу літературу “поезія П.Карманського вносить цілком новий елемент. Це бодай перша в українській поезії спроба запровадження нічного ладу світу символів”¹⁹. Дослідниця вважає, що така інтерпретація цього образу, а відтак місячні пейзажі Карманського позначені літературними впливами: з одного боку — Леопарді, а з іншого — символістської поетики.

У збірці «Пливе по морі тьми» циклом «А може, по літах розлуки...» представлено другу після «З теки самоубийця» ліричну драму. Присвята «Тібі Лота!» — прийом літературної містифікації (Шарлотта, скорочено — Лота — це ім’я героїні з відомого роману Гете, вплив якого добачала критика в першій збірці; хоча можна припустити, що присвята використана для драгування поверхових поглядів критики).

Загальний настрій віршів багатий свіжими мотивами, а фаталістичні пориви, містичні візії не такі нав’язливі, як у першій збірці.

Більшість поезій — маленькі шедеври інтимної лірики, у яких звеличуються високі почуття, що підносять людину, очищають її душу від усього брудного, буденного. Діалектика розвитку душевних переживань творить внутрішній сюжет. Поет простежує цей шлях

— від кохання до розлуки — через сумніви, надії, розчарування і нечасті хвили щастя. Іноді суперечливий бунт почувань ліричний герой йде заспокоювати на лоно природи, в гори, до моря. Природа відчуває його важкий душевний стан, співчуває йому:

*Над хвилями скелі дрімають, мов урни,
Повиті сніжною, сріблистою тканню,
А з далі над плесом, над сонною хланню
Пливе голосіння сумного ноктюрну.
Ти чуєш, кохана? Се жаль мій банує,
Се біль мого серця до тебе говорить...
В'ялить мене смута, тоска мене морить,
А разом зі мною весь зálив сумує.²⁰*

Лірична драма закінчується несподівано, без трупів: у передостанньому вірші «Тих кілька днів візьму в життя з собою...» герой зізнається: думки про самогубство він “перебув як слід” і зрозумів, “що любов — се мрія божевільних”. Заклучна поезія циклу — «Палімпсест» — за формою є звертанням до коханої, хоча мається на увазі читач, який чекав розв’язки драми в стилі «З теки самоубийця». Ліричний герой пояснює: його “здоровий організм зміг смертну отрую”.

Скептичною резигнацією звучить останній акорд ліричної драми, яка не закінчилася відповідно до вимог жанру — самогубством:

*Що ж! Ви посмутніли? Ся розв’язка драми
Для вас прозаїчна? Що діяти, душко?
Часи романтизму давно вже за нами...*

Однак для розради повім вам на вушко:

Сей лицар ще нині впиваєсь сльозами..²¹

Стихія почуттів пережита ще раз, любовна драма переписана заново, без фатальної розв'язки. Душа, як палімпсест: на ній виписує любов нові незбагненні сюжети, затираючи старі.

У збірці знайшла продовження і розвиток тема поетичної некрофілії (прославлення смерті). Схильність поета до фаталістичних мотивів стала притчею во язицех з легкої руки М.Євшана (“Блудний метеор, що блукає огнем серед темної ночі. Він ненавидить сонце”²²) і М.Сріблянського (“В українській поезії декадентів нема, опріч хіба одного дуже талановитого П.Карманського”²³, творця “могильних тонів”, “гімну смутку”²⁴). Ці оцінки, продиктовані літературними смаками провідних критиків «Української хати», пізніше підхопили й перекрутили радянські літературознавці. «Хатяни», як свідчить цей факт, теж не змогли позбутися впливу народницької естетики. Не зауважувалося, що українська література вже підключилася до філософсько-естетичних пошуків європейської інтелектуальної думки, яка прагнула виявити в людині іншу сутність: чи то вольову (Ніцше), чи то психічно-статеву (Фрейд), чи релігійно-духовну (Шопенгауер). Поезія новітніх напрямків кінця ХІХ — початку ХХ ст. інтерпретувала смисл людини не за її побутовими, соціальними чи політичними вчинками, а за змістом душі. Саме душа уявлялася тим епіцентром людини, який зв'язує її через релігію з минулим і майбутнім, із землею і космосом (Богом). Душа вічна, безсмертна, тому так зовні спокійно звучать загробні мотиви. Хто вірить у безсмертя душі, того фізична смерть не лякає. Якраз цей нюанс варто

підкреслити в поезії П.Карманського, щоб зрозуміти його декадентсько-релігійну лірику. Думки про смерть і її поетизація є у віршах поета, як висловлюється М.Ласло-Куцюк, “лагідною некрофілією”. Дослідниця пояснює: “Ніч, цвинтар, могила, смерть — все у нього привабливе, все окутане атмосферою урочистості, гармонії, що утворюється підбором високої, інколи навіть релігійної лексики, вживанням слів “фіміам”, “панахида”, “монахині” та ін.”²⁵

Зрозуміло, що в недержавному українському суспільстві об’єктивно функціонувала інша мистецька традиція — традиція громадянсько-службової ролі літератури, культури загалом. Мав місце консерватизм художніх смаків письменників старшого покоління, опертий на їх суспільний авторитет. Можливо, цими причинами пояснюється створення І.Франком їдкої пародії на поетів, які заглиблюються у тайни людської душі (поезія «Anima saltans» — «Душа, яка скаче») та відомих рядків із «Зів’ялого листа» про те, що безсмертя душі — це “Жорстока думка, дика фантазія”. Можливо, згадана пародія «Anima saltans» (ЛНВ, 1906, т. XXXV) була спрямована проти циклу П.Карманського «Anima lacrymans» («Душа, яка плаче»), опублікованого в часописі «Руська хата» (1905, № 5). До речі, подібну назву і художньо-естетичну спрямованість мали збірка Я.Каспровича «Anima lacrymans i inne powe poezje», видана у Львові 1894 року, та новела Х.Гриневичевої в молодомузівському журналі «Світ» (1906, № 2).

Розуміючи, що його “загробні мотиви” будуть сприйняті осудливо, П.Карманський у сповідальнім одкровенні пояснював читачеві, чому народилися такі вірші:

*О не гудіть мене, що я співак зневіри,
Що від моїх пісень заносить пліснь гробів.
Не ремствуйте, брати, що я з моєї ліри
Умію викликать лиш тихий плач рабів.
Я син часу; дитя всіх наших смутків, болів,
Всіх наших скорбних дій і всіх нових недуг...²⁶*

У цій поезії чітко означена та грань, за яку не переходить поетова зневіра. Він страждає разом з гнобленим людом. Загалом “вкраплення громадянської, публіцистичної та романтично-патріотичної риторики в метафоричні структури образности” характерне для практики українського модернізму²⁷.

ЗБІРКА “ПЛИВЕМО ПО МОРІ ТЬМИ” була свідомим викликом і правовірним літературним, і суспільним смакам. Морем тьми бачилася йому застоюна атмосфера культурного та громадського життя Галичини, а в ній — самотній поет на розбитому човні з подертим парусом, без керма («Парус подертий...»). Становлення поетичного голосу П.Карманського (1899—1909 рр.) відбувалося в складний період літературного життя на зламі віків. Його рання творчість зафіксувала цей суперечливий характер тогочасного літературного розвитку моделюванням різнотипних дискурсивних практик, що виявилось в поєднанні народницько-реалістичного та неоромантичного способів художнього мислення, у впливі на нього найхарактерніших мистецьких ідей Європи — декадансу, символізму, духовного індивідуалізму. Пробудження національної свідомості в обох частинах України, яке супроводжувалося політизацією громадсько-

культурного життя, теж знайшло відгук у ранній ліриці поета.

Свіжою й оригінальною була інтимна лірика П.Карманського, яка склала основу збірок «Ой люлі, смутку» та «Пливе по морі тьми». Її висока якість заперечує твердження С.Павличко, що “поезія молодомузівців не виробила нової мови для вияву нових почуттів”, що вона “застосовувала старі слова, стару метрику, старі, часто фольклорні кліше”²⁸.

У ранній ліриці П.Карманського, як ні в кого з його товаришів-молодомузівців, відчувається органічний зв’язок із загальноукраїнським літературним процесом (І.Франко, Леся Українка, М.Вороний, О.Олесь).

У тематично небагатій поезії раннього Карманського домінує образ-символ смутку, який із всезагально-абстрактного, поступово наповнюючись духовно-моральними і соціально-громадянськими мотивами, переходить у “причинний смуток”, а далі трансформується в естетичний ідеал — образ болю. Саме больове начало є наскрізним пафосом ранніх збірок поета. Його “імпресії душі” стражданням і болем відгукуються на дисонанси буття. Страждання і біль є змістом душі ліричного героя, визначальною рисою поетичного голосу молодого П.Карманського. Погодимось з М.Євшаном, що автор «Пливе по морі тьми» переріс тоді “цілу фалангу сучасних українських поетів”²⁹.

У часи творчого життя «Молодої Музи» посилилася заангажованість літератури ідеями соціального й національного визволення, викликана сформульованим вперше в історії української політичної думки постулатом державної самостійності України (1900 р.) та політичними свободами в російській Україні (1905 р.).

У такій ситуації в громадянстві найперше цінилося художнє слово патріотичного, національно-публіцистичного звучання. Поезія молодомузівців об'єктивно стала неактуальною. Виникла необхідність шукати вихід.

МІЖ ЕСТЕТИКОЮ Й ПОЛІТИКОЮ. Проблема вибору, переорієнтації, зміни художніх принципів — є проблема роздвоєння митця між ідеологією й естетикою. Вона постійно існувала в новій літературі, була зумовлена історичною долею бездержавного народу. Коли не було держави — її храм замінювала література, як метафорично висловився В.Пачовський. Така функція літератури водночас була і виявом її жертвовної громадянськості, і її веригами. Ця екзистенційна ситуація радикально вимагала від митців відсувати естетичні проблеми на другий план, віддавати перевагу суспільним питанням, і, як наслідок: “поети того часу, пише Б.Рубчак, — понесли свою розщепленість між естетикою і політикою глибоко в двадцяте сторіччя, аж до сорокових років, даючи щораз вбогіші, поверховіші твори”³⁰.

Найхарактернішим підтвердженням цієї тенденції є творчість П.Карманського періоду міжвоєнного двадцятиліття та соціалізму. Проте не лише політична атмосфера в суспільстві не сприяла творчим пошукам молодомузівців. Важким був клімат суспільної моралі, особливо у Галичині. На цьому не часто акцентується. Тоді ж письменники з тривогою нарікали на задушливу атмосферу в середовищі інтелігенції. “Все наше життя в Галичині за останні роки пішло так, що всяка поезія стала фактично непотрібною навіть для тих, що пишуть поезії. Поезія? Нащо вона нам? — Так може кожний галичанин сказати з чистим сумлінням. Він має тепер іншу роботу:

мусить добувати гроші на посаг своїй доньці, робити політику, парцелювати, кандидувати на посла, ходити на засідання всяких “комітетів народного добра”³¹. “...Дихати нема чим в українському житті!” — скаржився з Києва М.Сріблянський.³² М.Грушевський нарікав у 1909 році на “пакість”, “розведену у себе в хаті, на Вкраїні австрійській”³³.

Гнітючий вплив такої атмосфери вже відчуває ліричний герой збірки «Пливе по морі тьми», шукаючи забуття в коханні, в чарах екзотичної природи. Спершу поет лише з сумною резигнацією сприймає рідний “край, де все каляють брудом”. А того ж 1909 року писав до свого товариша В.Цуркана: “...Оспівую галицьких вельмож, підношу до безсмертності наше рутенське болото”, щоб “почастувати земляків новою порцією сліз, перетканих перлами сміху. Вже усе я їм давав, та такої салати досі не куштували з мого убогого столу. Кипарисів і мав тим разом привезу на Русь мало, зате у моїм новім транспорті будуть осли, гній і домашні свині”³⁴. Очевидно, ці персонажі слід розуміти алегорично.

ПОЕТ Є ПЛІГРИМ. Творча криза вплинула на художній світ поета, тематично зрефлектувавши не в бік містики й некрофілії, як бувало раніше, а в цілком іншому напрямку — соціальної та політичної сатири.

Ліричний герой перших збірок — чутливий і бентежний страдник, заглиблений у психологічне споглядання власного внутрішнього світу, — в подальшій творчості став пристрасним сатириком і терпким іроністом (збірки «Мавп’яче дзеркало», «Al fresco», «Бразилійські співомовки»). Однак це було дещо пізніше, під

час праці в середовищі української еміграції (Канада, Австрія, Бразилія). А тепер, безпосередньо після розпаду «Молодої Музи», поет поїхав у чергову мандрівку по світу, рятуючись від одноманітності, провінційності й моральної духоти галицького життя. У Ловрані, на березі Адріатики, переживав чергову драму душевної та творчої криз і “полокав у морі свої рутенські бруди”, вимивав з душі “галицький намул” читанням улюблених італійських поетів — Леопарді, Кардуччі, Стекетті, як писав у згаданому листі до товариша.

Ще готувався до складання іспитів на диплом “професора” — гімназійного викладача. Віршів майже не писав, частіше брався за переклади. 1911 року в Чернівцях вийшов його переклад книги астрійського письменника Грільпарцера «Хвилі моря і любови», а газета «Діло» публікувала переклади оповідань Де Амїчіса. У той час здійснив також переклад лібретто опери «Кармен».

1910 року поет одружився зі Здиславою Савчек. У ранньому віці померли перші двоє дітей подружжя. Родинна трагедія боляче травмувала чутливу душу поета.

Не знайшовши душевного спокою, погідного морального клімату дома, улітку 1913 р. поет вирушив, як звично, у ще одну одісею — вчителювати до Канади. На запрошення української діаспори він поплив за океан викладати на літніх курсах для вчителів у Вінніпегу, а також у вчительській семінарії міста Брендона. Газета «Діло» оперативно публікувала подорожні враження під назвою «З далекого світа. Щоденник мандрівки П.Карманського».

Невдовзі після приїзду в поета виник конфлікт з громадськими потентатами української діаспори. Тікаючи від нудної атмосфери

галицької суспільної дійсності, він, на велике здивування, і в Канаді побачив знайому картину: гризню політичних партій, груп, геть заполітизоване громадсько-культурне життя, фальшиві громадянські чесноти й суперечки, хто більший патріот. Аж тоді, по кількох роках творчого мовчання, взявся за перо. У газеті «Канада» друкував прозові сатиричні фейлетони під загальною назвою «Мавп'яче дзеркало», у яких висміював, іноді надто різко, духовну й моральну мізерію українських культурно-громадських діячів. Через рік “українські індіанці”, як дотепно висловлювався, вижили його зі свого середовища, хоча поет добре справлявся з обов'язками викладача української мови та історії. Слухачі курсів, позапартійна громадськість не хотіли його відпускати додому. До речі, цей період в біографії поета досліджувала Хейді Керолайн. 1976 року вона захистила докторат у Вільному українському університеті Мюнхена на тему: «Петро Карманський та його внесок в життя й літературу канадських українців».

Після повернення письменника додому вибухнула перша світова війна. Він, найпослідовніший з-поміж молодомузівців адепт естетичної чистоти творчості, волею обставин, як і його товариші, був поставлений перед вибором. Царські війська зайняли Галичину. У Львові чинилися погроми. “На Галичину Росія дивилася здавна як на джерело всього українства й тому, зайнявши Галичину, рішила здавити його зовсім, до кореня. Закрито українські часописи, товариства, книгарні; заборонено українську мову в школах, урядах і всяких установах; українську інтелігенцію, свідомих селян і міщан цілими сотнями й тисячами арештовано, ув'язнено у тюрмах і вислано до Росії — на Сибір”³⁵.

“AL FRESCO”. Якраз із цих тем, насичених патріотичним пафосом, починається новий період творчості П.Карманського. Він характеризується не лише переміною тематики. Змінюється весь характер творчості. Домінуючими стають громадянські, патріотичні мотиви. Адже під час війни П.Карманський, як і В.Пачовський, Б.Лепкий, скульптор М.Паращук, співпрацював у Відні зі «Союзом визволення України». Перші після творчої кризи вірші поет опублікував у «Віснику Союзу визволення України». Основні теми цих поезій: жорстокість війни, звірства російських окупантів, прославлення подвигів січових стрільців. Домінуючим мотивом проходять бентежні роздуми про майбутню долю України.

Типовою в літературі того часу була антимілітарна тематика. Найчастіше свої антивоєнні позиції письменники виражали через відтворення жахливих картин боїв, описи бідувань дітей, запустіння селянських господарств за відсутності мобілізованих війною мужчин. Актуальною була тема концтабірних страждань військовополонених.

У «Віснику СВУ» 1915 року П.Карманський надрукував великий цикл віршів «Кривавим шляхом». Услід за стрілецькими рапсодами Р.Купчинським, Ю.Шкрумеляком, О.Бабієм, а також В.Пачовським, Б.Лепким, І.Франком він творив поетичний епос стрілецької доблесті й героїства.

Проте часи визвольних змагань відкрили поетові очі й на діяльність тих, хто не сидів в окопах, а був у тилу чи на дипломатичній роботі за кордоном. На цю тему з'явилася збірка політичної сатири «Al fresco» (1917). Вона стоїть біля витоків українського літературного авангарду. Поет здійснив у ній перехід на нову поетичну мову,

виробив оригінальну стилістику, по-новаторськи використав фабулу і форму для сатиричного оскарження деяких специфічних рис нашої самосвідомості, політичної ментальності. Здавалося, в жанрі політичної сатири після Т.Шевченка, В.Самійленка, І.Франка, Лесі Українки не просто знайти свою тему і спосіб її художньої інтерпретації. Якщо тему — життя-буття і методи ведення політики галицькою парламентською репрезентацією у Відні під час війни — він бачив на власні очі й боляче переживав “лихоліття віденської одісеї”, то композицію та поетику книжки творив цілком оригінальну. “Віршова проза”, як визначив у передмові сам автор жанрову особливість збірки, чарує різноманітною метрикою, блискучими стилізаціями, тонким обігруванням мотивів з Гете, Грільпарцера, довершеною композицією оригінальних циклів, жанровими різновидами (наприклад, політичні байки «Жаби», «Осел і статуя Венери», автопародії «До моїх черевиків», «До мого плаща»). Поет продемонстрував, що висловлюватися як громадянин можна не лише в патріотичній ліриці. Літературознавець Л.Рудницький зауважив, що в «Al fresco» песимізм П.Карманського перетворюється на оптимізм та здоровий патріотизм”³⁶. У короткій передмові автор сам визнавав новаторський характер збірки, зауважував, що вона — “річ зовсім нова й актуальна, а на переломі, коли доводиться кидати старі шляхи, навіть конечна (як це бачимо скрізь —от хоч би в Італії в половині XIX в.)”³⁷.

Згадка про італійські паралелі не лише вказує на мистецьке джерело, з якого брала витоки ця самотутня книжка, але й зауважує цікаву закономірність: появу в героїчні часи жанру політичної сатири. “Наростання національно-визвольного руху, — пишуть автори «Історії італійської літератури», — в 30—40-і й наступна його

кульмінація в революційні 1848—1849 рр. покликали до життя поезію сатиричного заперечення і героїчної дії”³⁸. Якраз у цей час розвинувся талант найбільшого поета-сатирика ХІХ ст. в італійській літературі Джузеппе Джусті. У своїх жартівливих піснях, сатиричних монологах він виставив на громадянський суд бездарних правителів малих італійських держав, чванливих політиків, фальшивих патріотів. Відомий поет-романтик Джакомо Леопарді під кінець творчого життя відійшов від мотивів песимізму (як і П.Карманський; Леопарді — його кумир), а натомість заговорив сатиричним тоном. Його героїко-комічна поема «Параліпомени Батрахоіомахії» — алегорична сатира на сучасних поетові правителів Італії, а також агресивних і авантюрних політиків Європи.

В «Al fresco» П.Карманського один загальний і спільний з італійськими поетами принцип: іронія і ліризм, сатира й громадянська зневага мовляться не тоном критикана, а тривожним голосом патріота.

У везувії громадянської війни запримітив нову збірку П.Карманського М.Зеров і з приємністю констатував у «Літературно-науковому віснику» появу книжки “свіжої і яскравої”. В іншому місці рецензії він ще раз підкреслив ці якості: “До низки давніх поетичних тем Карманського прилучилося багато нових і свіжих, які розвинули рядки його творчості, розірвали коло привичних настроїв, що вже почало звужуватись, і тим відкрили перед поетом перспективу дальшого розвитку”³⁹. Критик тонко відчув архітектонічну незвичність, нетрадиційність “віршованої прози” П.Карманського, її фресковий характер. Дав їй жанрове визначення як “книга портретів”.

Темою для гострих сатиричних ямбів Карманському послужило не вельми успішне й порядне ведення політики на еміграції у Відні під час російської окупації Галичини західноукраїнськими військово-політичними організаціями — Головною Українською Радою (ГУР) та Українською Бойовою Управою (УБУ). Виникли вони з початком світової війни, були причетні до організації формувань січових стрільців. З часом у політиці цих органів стався принциповий розкол: утворилися дві фракції — проавстрійської та української самостійницької орієнтацій. Постійні суперечки між фракціями, взаємні провокації (все це бачив Карманський у Відні на власні очі) призводили до негативних дипломатичних наслідків, частих кадрових пере-становок в УСС, що позначалося на бойових діях.

Книжка побудована на принципі протиставлення картин народного горя, жахів війни з одного боку і сервілізму та “високої” політики народних вождів — з іншого. Поет ставить у морально-етичний контекст “пожариська сіл”, спустошення й грабежі, що творять окупанти в краї, “конаючий люд”, який зневірився дочекатися кінця війни і — сите, марнотратне життя “діячів”, “що кричать край вікон міністерств: да святиться війна!”, в ресторанах і на вічах керують бойовими діями і мріють після перемоги про “масні директорські посади”.

Морально-етичну ревізію національної політики, патріотичної самосвідомості автор починає з себе. У цій межовій ситуації кризи, а фактично політичної поразки, що її зазнала галицька дипломатія, він єдиний мав мужність чесно, хоч різко, і оперативно бити на сполох, виставляти на суд громадськості всю мізерію політиканства “під віденськими перинами”. У автопародіях

«Інтродукція», «Автокритика», «Болить мене душа...Що? Знов сей клятий біль?» поет грайливим іронічним тоном відрікається від свого колишнього “плакси-смутку”, бо — кепкує — українські поети нарешті “діждались карнавалу” й заходилися плести “вінок новому ідеалу”, тобто міняти творчі принципи й переконання. Та поет не квапиться за ними в патріотичний хор, а хоче відчинити у своїй душі “гумористичний кутик”. З гіркою печаллю він розповідає про патріотів, яких тішать такі ознаки державності:

*На наші болота ясніє божий світ
І падають дощі, і сходить гожа тьма.
Нам солить чорний хліб кервавиця і піп,
У нас є храм, і піп, і цензор, і тюрма⁴⁰.*

У галереї сатиричних портретів переднє місце займають образи “земляків”, які складають разом збірний ментальний тип. Цей одіозний образ земляка в лапках, осміяний ще в «Думі про трьох братів Азовських», осоромлений Т.Шевченком («Сон»), І.Франком («Сдоглавому»), В.Самійленком («Твердий русин», «Патріота Іван»), О.Олесем («Такий плохий, малесенький...») з типовими рисами облесливої, хитрої, ненадійної людини доповнюється П.Карманським свіжими колоритними мазками. Тип свого “земляка” поет зустрів в Італії («Земляк у Венеції»). Разом ходили оглядати архітектурні шедеври, знамениті канали. “Яке то все нудне і як незмірно гидко!” — зітхав русин. Та коли пішли за місто, на лоно природи, і “земляк простяг костиська в буйній траві”, то з ностальгійно-патріотичного хвилювання аж просльозився: “Та це ж мої Мостиська!”

Інший “земляк” з вірша «Метаморфози» — натура складніша,

схильна до природної еволюції — пристосуванства. У юності він кував “мізерні ритми й рими”, коли жилося бідно — був нігілістом, далі перейшов до анархістів, пізніше став космополітом, а блиск грошей зробив його раціоналістом і шовіністом. При черговій переміні обставин став “народним прометеєм”, крикливим промовцем. Поет висловлює припущення, що такий спритний експоет незабаром виб’ється на міністра.

Однак це, так би мовити, побутові портрети “земляків”. Далі вимальовується галерея портретів політичних. Окреслені шаржово, різко, без півтонів і відтінків, вони сприймаються не перебільшеними, навіть актуальними. Ось портрет діяча, який вважає свій патріотизм найглибшою рисою характеру, впродовж усього життя займається якимись суєтними, нікому не потрібними справами і гордо вважає це службою для народу. Зранку “зволікся патріот з леговиська брудного”, тобто з ліжка, поголився, причесався, натягнув рукавички, утомлено присів, закурив і задумався. Зітхав про тяжке ярмо рідного краю, про свою каторжну працю на народній ниві. Що ж він корисного робить? Бігає по різних бюро, сеймах, а це заважає дотримуватися дієти. Не має часу побути з дамою серця, бо треба йти за збори цвіту громади пити пиво. Щодня по п’ять засідань, різні “комерси”. І все для блага народу. Закінчує поет цей портрет характерною позою:

Замовк і очі звів вдумчиво на постелю,

Підпер низьке чоло і довго щось думав...

Потім нараз здригнувсь — розперся у фотелю —

Обтер з чуприни піт — зітхнув — і задрімав...

(«Ecce vir!»⁴¹)

Відомий Самійленків патріот лежить “на чатах” на традиційній національній твердині — печі («На печі»), а патріот Карманського доповнює цей поширений тип галицькими, скажемо так, рисами: рухливістю, суєтністю, тобто імітацією бурхливої діяльності. Близьким до Самійленкового є діяч-патріот із сатири «Мрія». Патріотично мріяти для нього є найвищою громадянською доблестю. Зміст мрій є його щоденною роботою. Уявляє себе гуманним демократом, що в різні способи хоче покращити долю народу. “Я не хочу жити — я хочу лежати”, — саркастично формулював життєве кредо таких діячів Д.Донцов. Взагалі ж порушена проблема контемплативності (неактивності) характеру як присутньої ознаки психічної структури українця є буттєвим, об’єктивним фактором.

Характери, природньо, проявляються в обставинах, ситуаціях. Трибуна, знаємо з гіркого досвіду, буває головним робочим місцем багатьох патріотів. Портрет одного з них вимальовується у вірші «Воєнна [†]помова патріота», побудованому за принципом антитезового паралелізму, як поезії В.Самійленка «Ельдорадо» та «Фармакологія».

Знаходимо у збірці рідкісні за жанровими ознаками вірші — алегоричні портрети-сатири («Кенгуру», «Какаду», «Жаби»). Висміюються такі риси суспільної свідомості “земляків”, як дешевий загумінковий патріотизм, сліпа любов до всього національного, власного (“Нема, як наше болото!”), запопадливість, прислужництво перед сильнішим. Повільне відживання комплексу неповноцінності, небажання працювати над собою, вичавлювати з душі рабську психологію теж обурює письменника в характерах галичан. Такі

люди здаються йому папугами в клітці, з яких сміється веселе птаство — вільні люди цивілізованого світу («Какаду»).

Стиль оповіді в згаданих алегоричних портретах не має того їдкою сарказму, яким переповнені інші поезії збірки. Тут крізь терпку іронію пробиваються нотки печалі, що земляк-папуга “подружився з горем-журою”, що його одноплемінників часто змушують сусіди стрибати, мов кенгуру, “всі його до жалости скубуть”. Цей ледь прихований струмисько щемливого гіркою ліризму видає затаєний біль поетової душі. Карманському вдалося поєднати етичні критерії з політичними проблемами, знайти мінливу межу дифузії, точку прищеплення. Цього, до речі, не вдалося зробити О.Олесеві у збірці політичної сатири «Перезва» (1921), яка очікуваного оздоровчого ефекту не мала, бо висміювала політику Директорії крізь призму особистих амбіцій і образ. Тому вона була спритно використана більшовиками як компромат на УНР.

Особистісне больове начало пронизує цикл «Inter arma», який був відгуком на події світової війни. Вірші циклу можна назвати вже не індивідуальними, а груповими портретами безіменних галицьких політиків-емігрантів. Центральним у цій портретній галереї є вірш «Під віденськими перинами» — узагальнений гротескний образ фальшивих борців за рідний край, які повтікали від страхіть війни на теплі береги Дунаю, щоб звідти керувати боротьбою краю і сердечно любити народ.

Хвилює поета не лише сумна дійсність, яку має змогу спостерігати, а й давня фатальна традиція — невміння вести визвольні змагання, вчитися на своїх помилках і уроках історії. Поетові здається, що причиною трьохсотлітнього бездержавного

життя нації, запорукою майбутніх поразок є сліпе наслідування “тих, що нарід вели манівцями”, боязнь шукати “нових доріг”. Шкодить провідникам нації ревне чіпляння за “пелени романтизму дідів” — ідеали козаччини.

Порушує поет драстичну тему — традицію різних верств суспільності святкувати Кобзареві ювілеї з кон’юнктурною метою. Він не проти всенародної любові до поета, проте сумнівається в щирості поваги до нього людей аморальних, чванливих кар’єристів, які зі свята пам’яті роблять світський бал, місце для декларацій своїх політичних програм. А коли б якимсь дивом на таке свято з’явився Шевченко, то — допускає поет — зіпсував би його своїм мужицьким строем, витертим кожухом і “горілчанним духом”.

Їм не потрібен той Шевченко, що “волі проломлював кордон”, а лише його ім’я як привід для власних амбіційних планів. Як писав у рецензії на збірку Б.Якубський, автор ніби запитував у вірші «Шевченкове свято»: “Зрадники й перевертні раніш, тепер і завше, розпусні і зарозумілі, бездоганні суспільники і пересичені естети, — нащо всі ці пани тягнуть на свої міщанські свята наймення та мармурові бюсти справжніх трудівників і народних героїв?”⁴² Невдовзі, трьома роками пізніше, з подібного видовища обурювався П.Тичина, коли побачив, як на поклін до могили Шевченка

Прийшли попи, диктатори

(о сором!)

*Якраз всі ті, кого ти не любиш*⁴³.

Це спритне політиканське вміння різноманітних діячів робити з Шевченка однобічного пророка відповідно до партійних, ідеологічних потреб, декларувати свої мізерні вчинки його іменем висміював також В.Самійленко («По Шевченку», «На роковини»), проте спекуляції народним поетом продовжуються і в наші дні.

У «Al fresco» П.Карманський з жахливим прозрінням відкрив для читача картини чаруючого купання в гнилому болоті галицької суспільності. “Але хіба не такі жаби квакають і в болоті Києво-української суспільності?...” — актуально запитував згаданий Б.Якубський.

ЗА ЧЕСТЬ І ВОЛЮ. Іронією долі П.Карманський через рік після виходу в світ його сатиричних фресок сам потрапив у круговерть політичної боротьби, на собі пізнав смак політичних і дипломатичних вікторій, трагічних невдач. Мав змогу безпосередньо перевірити свої громадянські чесноти, означені в «Al fresco». Улітку 1918 р. він, як і багато галичан, на прохання гетьманського уряду поїхав у Східну Україну вчителювати, піднімати національну свідомість. Працював деякий час у Херсоні. Згодом описав цей період життя в романі «І в огні її окраденую збудять...».

У вирі світової війни вслід за російською розвалювалася Австро-Угорська імперія, підірвана самостійницькими рухами чехів, словаків, українців, поляків, словенців, румунів. Такий поворот подій об'єктивно поставив питання про утворення української держави на землях Східної Галичини. Поляки теж готувалися захопити владу й українські території. Випередивши їх, українці 1 листопада 1918 р. заволоділи Львовом і незабаром проголосили утворення ЗУНР.

Безпосередню участь у цих подіях брав П.Карманський. З різних причин він у пізніших споминах не згадував про свою роль у становленні ЗУНР: жив-бо під польським, а потім під більшовицьким режимами.

За наказом зі Львова П.Карманський очолив акцію захоплення влади українцями в Тернополі в ніч з 31 жовтня на 1 листопада. Його зразу ж обрали Головою Тернопільського повітового комітету. Одночасно поет заснував газету «Голос Поділля», яка була органом повітового комітету і яку він редагував. Як видно зі змісту часопису, П.Карманський з великим ентузіазмом взявся до організації нового життя в повіті. Формував місцеві органи влади, налагоджував господарську роботу. В умовах українсько-польської війни проявив себе політиком практичних справ, зовсім не подібним до галасливих “діячів” з «Al fresco». Як член парламенту ЗУНР брав участь у історичній сесії 3-го січня 1919 р. у Станіславі, яка прийняла рішення про злуку з УНР. Незабаром поїхав до Києва на урочисту церемонію проголошення Соборності.

У столиці уряд УНР призначив його секретарем дипломатичної місії у Ватикані, зважаючи на знання італійської мови та звичаїв цієї впливової країни. У лютому поет відбув у дипломатичну поїздку, яка волею обставин перетворилася на 12-річне вигнання-еміграцію.

Дипломатична місія у Ватикані добилася значних політичних перемог: визнання незалежності України, допомоги ліками та грішми, сприяння італійського уряду у справі повернення полонених українців із колишньої царської армії. Поет-дипломат мав кілька аудієнцій у папи Венедикта XV, на яких інформував його про українські справи. Можливо, є заслугою П.Карманського те, що в

українсько-польській війні Ватикан займав проукраїнську позицію, хоча поляки як католики цього не сподівалися. Пізніше про історію української дипломатичної місії до апостольської столиці П.Карманський розповів у статтях «Ватикан і Україна» («Віденський календар «Української мистецької накладні» на рік 1921»). — Відень, 1921) та «Наша дипломатична станція при св.Престолі в Римі в рр. 1919—1920» (ж.«Літопис Червоної калини», 1939, № 2). Дипломатична місія письменника закінчилася водночас з крахом УНР. Невдовзі він опинився у Відні, де зібралися політичні діячі з України після її загарбання більшовиками. Як завжди, після поразки суспільних рухів настає період розгублення, деморалізації, пошуків винних. Нові прототипи його героїв з «Al fresco» почали з'ясовувати стосунки. На основі побаченого поет написав нову збірку політичних сатир — другий том «Al fresco». Проте її рукопис загубився у вирі подій.

Дуже швидко экс-дипломат П.Карманський утік з переповненого політичними емігрантами Відня в якесь глухе село австрійських Альп, де зміг зайнятися творчістю. У книзі «Моїм клеветникам» про цей період згадував: «В тому часі (зимою і літом 1921 р.) я, попри написання якої десятки статей, переклав трохи не весь роман Уго Фосколо «Останні листи Якова Ортіса» (його видав І.Калинович), зладив переклад Мацціні «Обов'язки людини», зготовив том перекладів новел Папіні <...>, написав дві третини збірки «За честь і волю», двотомний історичний роман «І в огні її окрадену збудять...» і деякі ліричні поезії»⁷⁴⁴.

Список зробленого слід поповнити ще одним унікальним виданням — збірником документальних матеріалів про звірства

поляків на території Східної Галичини після краху ЗУНР «Кривава книга».

Героїчні й трагічні перипетії української революції принесли в літературу новий, жанрово й тематично різноманітніший порівняно з початком століття струмінь громадянсько-патріотичної поезії. Вона творилася безпосередньо на полях боїв стрілецькими аедами (Р.Купчинський, Ю.Шкрумеляк, М.Гайворонський, Л.Лепкий, О.Бабій, В.Бобинський та ін.), друкувалася заходами Пресової квартири. Музи поетів, які не брали участі в боях, теж не мовчали, славлячи прихід волі. І їхня лірика набувала бойових ритмів, окличних інтонацій, патріотичного пафосу: І.Франко — «На громадські теми», 1913; О.Олесь — «Поезії. Книга V», 1917; Г.Костельник — «Встань, Україно!», 1918; М.Вороний — «За Україну!», 1921. Перші дні волі радісно оспівав молодий Тичина в поемі «Золотий гомін». У цьому контексті закономірною була поява книжки П.Карманського такої ж проблематики — збірки віршів «За честь і волю» (1923), яка відбивала характерні для патріотичної літератури межових історичних часів суспільні настрої, іноді надто суб'єктивні, радикальні. Проте більшість віршів є довершеними зразками високомистецької інтерпретації громадянських мотивів.

Ця найбільша за обсягом поетова збірка не змогла потрапити в Україну через сильний антипольський пафос та відстань: видана вона в Бразилії. Єдиний її примірник є в персональній колекції акад. М.Возняка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім.В.Стефаника.

П.Карманському знову довелося робити вибір між політикою та творчістю. Крах УНР поставив крапку на його дипломатичній кар'єрі в Римі. Переживаючи й осмислюючи події української революції, поет, варто виділити, у збірці акцентував увагу на

галицькій тематиці. З цього погляду діапазон збірки вужчий у порівнянні з «Al fresco», проблематика якої мала всеукраїнський характер. Взагалі ж зацікленість на регіональних обставинах, своєрідний художній галичаноцентризм були характерними тенденціями західноукраїнської поезії.

За жанрово-тематичними особливостями збірка «За честь і волю» не є чимось новим у творчості поета. У ній прозоро вгадуються улюблені, “персональні” жанри: молитви («Отче наш!», «Молитва»), пісні («Пісня віри», «Пісня помсти»), гімни («Січовий гімн»), клятви («Стрілецька присяга»). Книжка густо насичена біблійними мотивами й інтерпретаціями євангельських афоризмів («На чужині на ріках ми сиділи», «На кривавих ріках...»), християнськими образами-метафорами (Магдалина, Сіон, Самсон, Каїн, Голгофа).

Збірка утвердила тенденцію поетичного голосу еволюціонувати від індивідуалістських, психологічно-особистісних самоусвідомлень “суєт буття” до трактування типових для суспільної свідомості категорій. Зміна поетичного курсу була зумовлена історичними обставинами. Лірика поета виконувала важливу й необхідну в таких ситуаціях роль мобілізуючого чинника, тобто ставала функціональним елементом формування громадянських настроїв. Проте ми оцінюємо не лише її службову роль, а й естетичні засади, підходимо до її якості не з мірками політичних доктрин і суспільних потреб, а в першу чергу з мистецькими критеріями та морально-етичними нормами. Якраз ці стандартні вимоги для всякого високого мистецтва у збірці досить занижені в порівнянні з попередньою творчістю.

Надто часто звучить у ній злий голос помсти сусідньому народові. Навіть цитати з Апокаліпсису поет наважився інтерпретувати в антипольському дусі. Поразка визвольних змагань осліпила патріотизм, обернула його у сліпу ненависть.

Світлим мотивом з домішком гіркої туги емігранта майнув у збірці образ рідної землі («Далеко ти, мій краю рідний!», «Снишся мені...», «Моя ти, Земле!»). Ці поезії створені вже напевно в Бразилії, бо не мають категоричних публіцистичних інтонацій.

Ностальгійно мерехтить теплий образ України:

*Моя ти, Земле, що течеш медами
І розсипаєш золото по нивах!
Розмайний гаю, квітчаний садами,
Де співи дзвонять, лються в переливах!*⁴⁵

ПІД ТРОПІЧНИМ СОНЦЕМ БРАЗИЛІЇ. На початку 1922 р. письменник знову був залучений до політики. “Від диктатури ЗУНР я виїхав з кінцем лютого 1922 р. до Бразилії з принципіальним дорученням перевести там серед нашої колонії «Позичку Національної Оборони» і з додатковим дорученням старатися, щоб представництво уряду Бразилійської Республіки допомогло нам на терені Ліги Націй”, — писав пізніше про мету поїздки за океан⁴⁶. Як завжди, з першого дня плавання і протягом всієї місії вів щоденник: записував враження, нотував події, переповідав зустрічі із земляками. Ці записи склали цікаву книгу про життя українських емігрантів. Під назвою «Між рідними в Південній Америці» її видав А. Крушельницький” (1923).

П. Карманський об’їздив усі поселення у Бразилії та Аргентині, збираючи гроші для потреб неіснуючої держави ЗУНР. Як її посол у

ранзі міністра добився аудієнції у президента Бразилії, вів переговори з міністрами закордонних справ Бразилії й Аргентини, інформуючи про політичне становище Східної Галичини і шукаючи їхньої підтримки. Наполегливо добивався відкриття українського консульства у Ріо-де-Жанейро. Дипломатичних успіхів не досягнув, але зібрав серед емігрантів кошти для уряду ЗУНР. У середині грудня перетнув океан ще раз: повіз у Відень зібрані гроші. Та старання виявилися марними: 14 березня 1923 року Рада амбасадорів (послів) країн-переможниць визнала Східну Галичину польською територією. Є.Петрушевич розпустив уряд.

П.Карманського ще за океаном емігранти просили повернутися для організації культурно-освітньої роботи. Уряд теж рекомендував знову їхати у Південну Америку, зважаючи на успіх першої подорожі. Тоді П.Карманський, крім збору грошей, зумів скликати перший з'їзд українців Бразилії, на якому було утворено Український союз. — першу всебразильську організацію 60-тисячної громади переселенців, яка існує й досі.

Повернувшись, поет застав українську громаду у глибокому шоці. Рішення Антанти щодо ЗУНР нанесло важкий психологічний удар емігрантам. Запанували настрої розчарування, безнадії, байдужості. П.Карманський з ентузіазмом взявся піднімати дух, активізувати культурну, освітню, видавничу діяльність. Дуже мало знайшлося помічників, однодумців. Громада не завжди розуміла його задуми. Навіть у цих умовах деморалізації, викликаних втратою батьківщини як держави, П.Карманському вдалося зробити чимало. Він був обраний президентом Українського союзу і через його структури зумів консолідувати емігрантське життя. Добився створення українського банку. Організував першу в Бразилії середню

українську школу — колегію імені І.Мазепи (згодом за специфічними стараннями деяких земляків перейменовану урядом штату на “імені Марко Бранко”), у якій, крім українців, навчалися поляки, німці, бразильці, сирійці. Навчання велося українською та португальською мовами. Учителем і директором був сам поет. Про історію колегії він розповів у нарисі «Українська школа в Бразилії» (Львів, 1932).

Деякий час поет редагував газету «Праця», пізніше — «Український хлібороб».

Десь 1924 року між П.Карманським і активістами Отців Василіан, які мали великий вплив на еміграцію, сталися непорозуміння. Причиною конфлікту була принципова справа: поет старався розбудувати культурне, освітнє життя, а духовні отці піклувалися лише про збільшення приходів і доходів від них. Вони почали настроювати людей проти поета, затіявши у пресі кампанію дискредитації цього невтомного подвижника. Нерівну боротьбу з фальшивими духовними пастирями Карманський описав у книзі «Чому? Причинки до місіонерської діяльності Василіан у Бразилії» (Уніон да Вікторія, 1925).

Зрештою, не витримавши тотального цькування, кинув усе, що важкою працею створив — Союз, школу, часописи. Союз невдовзі захирів, школа закрилася, культурне життя завмерло.

Ображений поет купив клапоть джунглів, викорчував їх і взявся плекати плантацію кави. Хотів заробити грошей на повернення додому. У «Листах без адреси» («Світ», 1929) описував своє нужденне життя: “Сьогодні я мешкаю у позиченій шопі з глиняним током, без стелі, з відкритими причілками, якими бушують вітри, заганяючи дощ під стіл і на ліжко”. А в іншому «Листі»

скаржився, що батьківщина його забула, а “львівські естети викреслили моє ім’я з живих і перекреслили мене так, як полковник перекреслює імена впадших у бою воїнів”⁴⁷.

Лише раз, у 1928 році, земляки дізналися про життя-буття поета в бразильських джунглях. І.Камінський у часописі «Світ» надрукував нарис «Поет у пралісі». Автор писав про громадянський подвиг Карманського, який не дав українській еміграції втопитися в морі чужини, бо для земляків “став усім: учителем молодого покоління, провідником старших, одним словом, піднявся до праці, якої стало би для десятка робітників”⁴⁸.

Такі умови життя творчості не сприяли. Проте, крім згаданих книг, письменник написав п’єсу «Буря» про недавні події української революції в Галичині, поему на теми життя емігрантів «Плач бразилійської пущі» і сатиричну збірку «Бразилійські співомовки». Остання вийшла під псевдонімом Гілярій Макух 1925 року. На батьківщині журнал «Літературно-науковий вісник» у 1922—1923 рр. друкував цикл поезій «Під сонцем Бразилії», часопис «Нові шляхи» під псевдонімом Лесь Могильницький публікував сатиричну збірку «Останні могікани» (1931—1932). Вона в стилі «Al fresco» осмислювала нові політичні реалії.

Поезії періоду бразильської еміграції наповнені екзотичним ароматом тропічних пейзажів, описом місцевих звичаїв («Байтата», «Палення рос», «За шімароном», «В лісах Парани»). Карманський зачудовано описує таємниче явище байтати — шугання дивного вогню вечорами над верхами лісів. Поетові здається, що й він, мов той вогонь, літає невідомо чому по світах, “чужими проклятий і ненависний своїм”.

Емігрантська творчість П.Карманського збагатила літературу новими темами, розширила її горизонти. Він, здається, єдиний з українських письменників чудово описав традицію подорожувальників океанами святкувати на кораблі перетин екватора (рівника) у віршах “На рівнику”, “Карнавал на рівнику”. У кількох поезіях змалював екзотичні пейзажі “зеленої повені океану” — тропічних джунглів, де “Пінейри, пальми, трац, ліани. Усе те сплелося в одно”. Або — тонке відчуття тропічної ночі:

*Розспівана вакханка-ніч
На гіллі пальм колишеться,
Із зоряних скляних узбіч
Пісок сріблястий кришиться⁴⁹.*

Більша частина “бразильських” віршів — важкі роздуми самотності, відірваності від сім’ї і батьківщини людини, розчарованої, зневіреної, знеславленої. Зрідка розпач переходить у здорову резигнацію: “Комедія усе: ціле життя — омана”. А далі — знов розчарування:

*І я вже двадцять літ в театрі життєвому
Томлюсь під маскою моїх нудних гастроль.
Та вся трагедія, мабуть, міститься в тому,
Що я приймив у грі невідповідну роль⁵⁰.*

В останні роки бразильської епопеї поет плекав у джунглях прерій свій сад — плантацію кави. Мріяв повернутися до Львова, пригостити власною кавою “львівських естетів”, які забули його. Одночасно усвідомлював, які нелегкі часи чекають його на батьківщині, збуреній істерією політичної боротьби, так гірко йому

відомої. Знав про критичну ситуацію в літературі, про її розкол в політичних орієнтаціях і безкомпромісну ворожнечу під вивіскою “боротьби поколінь”.

Був у відчаї, бо кава не родила. Проте 1931 року дружина, яка після кількомісячного життя в Бразилії, повернулася додому, вислала куплену на позичені гроші шиф-карту (квиток на пароплав). Поет вернув безробітним до рідного краю, який ще 1919 року залишив дипломатом.

ДИМ РІДНОГО КРАЮ... Для поета, як і його земляків, життя під Польщею не було солодким. З великими труднощами пощастило йому при підтримці митрополита А.Шептицького влаштуватися викладачем приватної гімназії в Дрогобичі. Писав мало.

У літературі, як і в усіх сферах суспільного життя Галичини міжвоєнного двадцятиліття, домінували політичні пріоритети. Численні партії, політизовані літературні об'єднання вели виснажливу паперову війну. Формально найбільшою була партія УНДО, в проводі якої працював О.Луцький. Колишні січові стрільці утворили партію праці. З її друкованими органами (вид-во “Червона калина”) співробітничали О.Бабій, Ю.Шкрумеляк. КПЗУ, Сель-роб, живлені фінансовими ін'єкціями з СРСР за те, що були “зачаровані на Схід”, утримували великі тиражі своєї періодики, зокрема, “Нові шляхи” А.Крушельницького, “Вікна”, в яких співпрацювали О.Гаврилук, С.Тудор, П.Козланюк та ін. У середовищі інтелігенції молодшої генерації популярними були ідеї націоналізму. Їх сповідувало покоління “трагічного оптимізму” (Є.Маланюк,

О.Теліга, О.Ольжич, Б.Кравців, Ю.Липа та ін.), представники якого друкувалися на сторінках «ЛНВ», пізніше — «Вісника». Якраз це покоління з молодечим максималізмом утверджувало нову літературну дійсність, виробляло свою проблематику, поетику. Пером Д.Донцова, Б.Кравціва, В.Стерницького воно оголосило бойкот і боротьбу всім, хто не погоджувався з їх поглядами. У заполітизованому суспільстві ця позиція молодих завдала, попри їх незаперечні громадянські й творчі заслуги, шкоди літературі й болю письменникам інших поглядів. Фактично бойкотувалася, перекручувалася творчість стрілецьких поетів, які і в художньому, і в суспільному сенсі зробили не менше, ніж письменники-вісниківці. Про письменників-емігрантів, як було і з Карманським, забули взагалі. “Ігнорування творчості письменників, які опинилися в еміграції після громадянської війни, мотивувалося тим, що вони покинули батьківщину і цим, мовляв, зрадили свій народ”⁵¹.

Жив П.Карманський фактично поза літературним середовищем. Приглядаючись до літературно-політичної боротьби, свідомо стояв осторонь: пам’ятав-бо з власного досвіду її безперспективність.

Надійшов 1936 рік — рік 30-літнього ювілею «Молодої Музи». Письменникові вдалося видати блискучі літературні мемуари «Українська богема» — чи не першу ластівку цього жанру в нашій літературі. У цікавих, написаних легким нарисовим стилем есеях він розповів про часи «Молодої Музи», описав труди і дні відомих митців Львова, передав духовну атмосферу часу, в якому визрівали новітні мистецькі ідеї.

Поява книжки викликала цікаву дискусію в періодиці. У часописі «Обрії» автор під криптонімом “б.к.” (очевидно, Б.Кравців

— редактор цього журналу) статтю «Два покоління» розпочав полеміку про призначення і функції літератури, про внесок старшої й молодшої генерацій у визвольні змагання й патріотично-виховну роботу. З цієї утилітарної позиції автор оцінював творчість усіх молодомузівців, доводив, що вони не мають жодних заслуг перед суспільством, бо лише зітхали з уярмленим народом, а не виховували національної свідомості, не готували люд до визвольних змагань. Тому українці, виховані на такій літературі, програли боротьбу за державність.

У полеміку втягнувся П.Карманський. Проте незабаром припинив у ній участь. Сумно спостерігав, як в задушливій атмосфері заполітизованого життя охоче повторюють його помилки наступні покоління письменників. Мовчазним бойкотом відповідав на суспільні й літературні негаразди. Та прийшов “золотий вересень” 1939 року — і мовчати було заборонено.

ГРА З ДИЯВОЛОМ. П.Карманському, як і колишнім молодомузівцям С.Чарнецькому, М.Яцкову, В.Пачовському, поетові-січовику Ю.Шкрумелякові, літературознавцеві М.Рудницькому, у возз’єднаній радянській Україні потрібно було робити вибір в умовах диктату режиму. Треба було шукати способу захисту творчого суверенітету. Ю.Лавріненко виявив чотири типи вибору в межовій ситуації часів тоталітаризму, якими йшли українські письменники:

«Гра з дияволом» — П.Тичина.

«Смертю смерть...» — М.Хвильовий.

«Шлях на Голгофу» — Микола Куліш.

«Слабість як остання зброя» — Тодосій Осьмачка⁵².

Карманський вибрав шлях Тичини, початий в книжці «Замість сонетів і октав», — загравання з дияволом. Проте, вибрана поетом позиція компромісу з владою, вела до компромісу з собою, до того моменту, коли, як висловився Ю.Лавріненко, “одиниця розколюється”. «Для теки самовбивці» — перефразовуючи першу збірку поета — можна назвати його творчий доробок радянського періоду.

Карманський усвідомлював трагедію Тичини-митця. У вірші «Тичині», який 1944 р. дивом пропустила цензура, прозоро натякав:

*Сміх перламутровий веснів у тобі,
Тобі косичилася вся природа.
І ти — щаслив, закоханий у собі —
В космічному оркестрі звуком бродив.
І вдарив грім, і дисонанс закрався
В симфонію космічного оркестра;
І понехавши мрійні ритми Штравса,
Ти став зразком радянського маестра.*

Про Тичину він пише в минулому, бо в теперішньому — грім репресій заглушив поетичний голос. З сумним докором констатує наслідки — Тичина звівся на зразкового “радянського маестра”. Водночас не боявся нагадати справжні здобутки Тичининою духа:

*«Золотий гомін», «Вітер з України» —
Хто їх не знає? Хто їх призабуде?»⁵³*

Цитована поезія цікава й тим, що показує, який спосіб “загравання з дияволом” вибрав поет. Езопова мова, мимовільні натяки, специфічні образи, прозори асоціації — цей давно відомий

у світовій поезії художній арсенал для письма між рядками вдало використовував у 1939—1940 роках П.Карманський.

Відкрив поет радянський період своєї творчості сонетом, який починався такими характерними рядками:

*Як бідний в'язень, стужений за світом,
З-за гір востаннє сонце позирнуло...⁵⁴*

Ліричному героєві сонета хочеться забути життєву втому і радісно сприйняти “дні сучасні, як коханку чулу”. Причини для радості дещо абстрактні: “наростає нове”, “лунко пісня піонерська дзвонить”, тому “життя неказанно чудове”. Але чомусь природа не радіє переминам у суспільстві: крім сонця “в'язня” і днів “коханок”, зауважує поет і таку деталь асоціацію — “персики, мов скупані у крові”. Настали такі чудові чудові дні життя — читаємо між рядками, — як коханки. Добра метафора! Треба вдавати, що любиш і приймаєш це життя, як вдають, що люблять своїх коханок ловеласи. У сонеті двоплощинна композиція: герой споглядає суспільні зміни й перемини в природі. Закони сонета вимагають у підсумку поєднання в гармонію означених на початку думок, настроїв. Тут це поєднання навмисне декларативне, голослівне твердження, що “життя неказанно прекрасне”. Але чомусь про в'язнів і кров нагадує природа... Штучне поєднання непоєднуваного — двох протилежних душевних настроїв — заставляє читача відчутти тривожний дисонанс світосприймання ліричного героя, вловити роздвоєність його свідомості. Звичайно, це прийом, спроба “гри з дияволом”, форма захисту суверенітету душі.

У вірші «La vita nuova» в потоці пафосної риторики

проривається фраза про те, що поет “чує в собі буйність альбатросів”. Після знаменитого вірша Ш.Бодлера «Альбатрос» цей образ став символом зламаного, зацькованого поета. У П.Карманського вирвалося мимовільне приречене усвідомлення “долі альбатроса”, який уже ніколи не відчує духу свободи, не зможе ширяти на крилах уяви, а покірно виконуватиме команди матросів на палубі, чи то пак — літкомісарів і цензорів. Гра закінчилася. Чинити спротив подібними прийомами ставало небезпечно.

Радянська влада на той час вже навчилася приручати митців. П.Карманського прийняли до Спілки письменників, обрали членом правління обласної письменницької організації. Його перевели з Дрогобича до Львова, дали житло, посаду викладача університету. Поет віддячував оспівуванням червоних знамен, Сталіна, свинарок і пастухів. Напередодні війни вийшла його збірка вибраного “До сонця”, редактором якої і автором теплої передмови був М.Рильський. Тоді ж устигла появитися книга «Поєми», яка містила два епічні твори — «Шевченко. Поєма життя» та «Його дорога. (Поєма про Ів.Франка)». Образи великих народних поетів потрактовані в класовому соцреалістичному дусі.

ВИПРОБУВАННЯ ОКУПАЦІЄЮ. Воєнну завірюху й окупацію П.Карманський пережив у Львові. Лише кілька місяців працював перекладачем залізничного управління у Кракові. У літературному та громадському житті участі не брав, хоча рахувався членом спілки письменників, яка була утворена в окупованому німцями Львові. Писав інтимну лірику для створеної уявою коханої. Кілька пафосних декларативних віршів цього періоду, які мали

пронімецьке антирадянське спрямування, друкувалися в газеті «Львівські вісті» та передавалися по радіо. За них після повернення більшовиків поет гірко спокотував.

Вже 1945 року у львівському радіокомітеті ці поезії знайшли “компетентні органи”. Компромат використали з єзуїтською повнотою: поета шельмували, мучили психологічно, а водночас використовували його ім'я для ідеологічних цілей. Нещодавно тернопільський літературознавець С.Ткачов виявив у колишніх партійних архівах документи з особової справи поета. Серед них — пояснювальна записка під назвою “Вияснення”, в якій той признається, що кілька його віршів “мали характер антирадянський”⁵⁵.

У часи ждановських погромів літератури, які розпочалися влітку 1947 року, для цькування поета підняли всю республіканську та обласну пресу. Невдовзі на пленумі спілки письменників його разом з М.Рудницьким та І.Патрус-Карпатським виключили з її членів. Ще попереднього року Карманського звільнили з посади директора Меморіального музею І.Франка, в якому він працював з 1944 р. У цей небезпечний час лише М.Рильський та Л.Новиченко стали на захист поета, за що мали багато неприємностей

Найжорстокіше покарали П.Карманського знеславленням його імені. До сьогодні за цим рахується “тріх” — брошура «Ватикан — натхненник мракобісся і світової реакції» (1951). Насправді — це фальшивка радянської пропаганди. 1985 року один з майстрів цього жанру М.Григорович, який у 50-ті роки був власкором «Известий» по Західній Україні, вчасно емігрувавши до США, в нью-йоркській газеті «Новое русское слово» у статті «Жандарми з обкому» описував технологію цієї брудної справи. До Карманського прикріпили

“бригаду московських і львівських журналістів, спеціалізованих на підробках”. У результаті їх тісного співробітництва з’явилася згадана брошура, яка оперативно була перекладена мовами народів СРСР та країн “народної демократії”, як тоді висловлювалися. Сам Григорович признавався, що був “безпосередньо причетний до підготовки подібних газетних і журнальних фальшивок”⁵⁶. Сліди такої “співпраці” відчутні в загалом цікавій книжці спогадів П.Карманського “Крізь темряву” (1957).

ОСІННІ ЗОРІ ПОЕТА. Під час німецької окупації та в повоєнні роки поет продуктивно писав інтимну лірику — своєрідну герметичну поезію, в якій оживала його зболіла душа. З цих віршів літературознавець Я.Ярема уклав рукопис збірки «Осінні зорі» й безуспішно пробував видати в часи “хрущовської відлиги”. У збірці є формальні ознаки улюбленого поетового жанру — ліричної драми. Проте її змістом є спогади про кохання, про почуття, а не самі почуття. Відчувається: душа поета не наповнена емоціями, вона час від часу лякливо реагує на якісь життєві реалії. Неясна тривога отруює спогади кохання, гамує їх, не дає проявитися вільно й відкрито. Одноманітність мотивів, вторинність ремінісценцій з світової літератури, а головне — відсутність мрій, цього найважливішого ферменту інтимної лірики — характерні якості збірки. Причина — обставини написання, а, можливо, те, що “більш уявним, аніж дійсним приводом до неї була молода дівчина Світлана”⁵⁷.

У часи переслідувань і цькувань, на дантових колах мук поет здійснив мистецький подвиг — переклав «Божественну комедію»

великого італійця. При сприянні М.Рильського перша частина — «Пекло» — вийшла друком 1956 р. М.Рильський ґрунтовно відредагував її, тому у виданні названо двох перекладачів. Інші дві частини перекладу знаходяться в Д.Павличка. О.Пахльовська вважає, що для їх публікації потрібна велика редакторська робота. Все ж цією роботою П.Карманський у пеклі тоталітарної системи явив доблесний приклад незнищенності духу.

Його атракційна доля — митця-естета й богемника, патріота-сатирика й декадента-лірика, питомця чернечої ватиканської колегії й невгамовного пілігрима, дипломата й підкорювача тропічних прерій, людини широкого європейського формату і заскорузлих національних комплексів — була для нього, очевидно, драматичною. А для нас — драматичний символ модерного українця ХХ віку.

В МОЇЙ ДУШІ СТРАШНА ПОРОЖНЯ...

В моїй душі страшна порожня,
Як в зимній келії черця,
І я стою, як придорожня
Стара святиня без жерця.

Престоли давніх божищ впали
І стратили весь чар прикрас,
Цінні ікони люди вкрали,
В лампадах весь огонь погас.

І з острахом дивлюсь довкола,
Шукаю для душі богів;
А сірі дні пливуть спроквола,
І з грудей рветься скорбний спів.

...

На гори упали важкі оксаміти,
Край неба займився блідою світиллю,
Грудь моря завмерла, притомлену хвилю
Обтулює місяць плащем перлоцвіту.

Сади одяглися в жалобнії ризи,
Алеї повились повагою храму,
Вітрець обтрясає з ясмінів бальзами
Й цілує рососою омлілі нарциси.

Над хвилями скелі дрімають, мов урни,
Повиті сніжною сріблостою тканню,
А далі над плесом, над сонною хланню
Пливе голосіння сумного ноктюрну.

Ти чуєш, кохана? Се жаль мій банує,
Се біль мого серця до тебе говорить...
В'ялить мене смута, тоска мене морить,
А разом зі мною весь зálлив сумує.

ШЕВЧЕНКОВЕ СВЯТО

Жірандолі горять, театр втонув у квітах,
І Тараса чогось на сцену принесли.
Хвилює лан облич в поклонах і привітах,
Біліють декольте, фраків хоч не числи.

Іде Шопен, і Гріг, і наша проста шумка —
Увесь репертуар приніс сюди салон.
Часами мимохідь озветься тиха думка
І рветься до душі, як в'язень до вікон.

Гримить могутній хор, оркестра шумно грає,
Вколисує до мрій квіт вкраїнських синів.
І дивиться Тарас і нишком позіхає:
“І звідки я прийшов між тих чужих панів?...”

Тай справді, най би ти прийшов сюди, поете,
Таким, як волі ти проломлював кордон,
То наші молоді зблязовані естети
Вдягли б на тебе фрак, а ні — “mosieur, pardon!”

Вражав би їх чуття мужицький стрій на тобі,
І горівчаний дух, і витертий кожух.
Вони рекли б: “Іди і покладися в гробі,
І най зійде на нас твій чистий ясний дух...”

ЗА РІДНИЙ КРАЙ

Одного я тебе в широкім світі маю,
Підеш — і ніч впаде на соняшний мрій рай,
І сум осінніх днів мене зморозить в маю.
Та серце не пестить, як кличе рідний край!

Іди! Лиш Бог один мій жаль бездонний змірить...
Підеш — і повалюсь душею у безкрай,
І втрачу все, у що бездольне серце вірить.
Та годі не іти, як кличе рідний край!

Іди! Повернешся, тоді почнем наново
Співать перервану симфонію про май.
Поляжеш — Боже!...Біль зморозить в мене слово
І скам'янить думки. Та годі: кличе край!

Духом все молоді, тілом дряхлі діди —
Ми верстаєм дорогу сліпцями,
Йдем вперед навмання і вступаєм в сліди
Тих, що нарід вели манівцями.

Свій поклавши смітник і підгнилий поріг
У основу будучої Січі,
Боїмося шукать нових, кращих доріг,
Щоб не глянути правді у вічі.

Держучися пелен романтизму дідів,
Вічно рвемся кудись полетіти:
Вічно хворі від мрій, вічно п'яні від снів
Покалічені Ікара діти.

Солоденькі грушки нам ростуть на вербі,
Цілий світ лиш піклується нами...
Тож до всіх ластимось — хоч би навіть в борбі —
І цілуємся навіть з вовками.

І, хоч часто від ран на Голгофі падем,
Ми все вірим, що ми непобідні.
І несем на чолі наш рабський діадем —
Такі бідні — до зависти бідні!

Така ти сонячнопогідна,
Немов під тропіком зросла.
Така кохана й серцю рідна,
Як спогад тихого села.

І хочеться мені припасти
До тебе, мила, до грудей
І хоч хвилину щастя вкрасти
З твоїх замріяних очей.

А ти приманюєш очима
Мене, що вже для світу вмер.
Загадко дивна, незглибима,
Чого прийшла ти аж тепер?!

Розспівана вакханка-ніч
На гіллі пальм колишеться,
Із зоряних скляних узбіч
Пісок сріблястий кришиться.

Немов на відпусті юрба,
В ріці хор жаб регочеться,
І забувається журба,
І спати так не хочеться!

Так хочеться кудись піти,
Зустрітися з людиною,
Як в тенетах глупоти
Не стала худобиною.

І хочеться в людей найти
Хоч дрібку честі й сорому.
Так хочеться з нори втекти —
Змордованому, хворому.

Таке воно старе, знайоме:
Знічев'я вибухне вулкан,
І серце в грудях, мов саломе,
Шалений заведе канкан.

Усю істоту переоре,
Усе зруйнує до основ,
І тільки лишить серце хворе.
Проклята хай буде любов!

А все ж таки щаслив, хто може
На вид палаючих кострів
Сказати радісно: "Мій Боже,
І я в гесні цій горів".

БЛАЖЕННІ НИЩІ ДУХОМ

Щасливі ті дурні... Не орють їх, не сіють,
Не плекають, не жнуть, не звозять до гумна —
Мов хопта на лані, ростуть, цвітуть і спіють...
Нема на них ні кар, ні джуми, ні трумна.

Їх всюди повно є. На вулицях, на ринку,
В салонах, по шинках, по цирках і клітках.
Куди лиш оком кинь — побачиш катаринку,
При ній стоїть дурак в лакерах і квітках .

До того в їх руках якась таємна сила:
Цілий широкий світ кориться їх словам.
Га, що робить...Давай журбі підтяти крила
І ставить монумент народним дуракам!

ЛІТЕРАТУРА

- ¹Карманський П. *У розпучі*. — Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.59, № 1148.
- ²Рудницький М. *Від Мирного до Хвильового*. — Львів, 1936. — С. 291.
- ³Карманський П. *Крізь темряву*. — Львів, 1957. — С. 19—20.
- ⁴Гординський Я. *Україна й Італія: Огляд вазмин до 1914 р.* / Збірник Заходознавства. — К., 1930. — С. 61.
- ⁵Пахльовська О. *Українсько-італійські зв'язки XV—XX ст.* — К., 1990. — С.148.
- ⁶Карманський П. *Лист до Яцкова М. від 18.VII. 1901 р.* — Відділ рукописів ІЛ, ф. 98, № 45.
- ⁷Карманський П. *Поезії*. — К., 1992. — С. 14.
- ⁸Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — Ужгород, 1996. — С. 380.
- ⁹Франко І. *Петро Карманський. Ой люлі, смутку*// Зібр. творів: У 50 т. — Т. 37. — С. 138—139.
- ¹⁰Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 37.
- ¹¹Там само. — С.46.
- ¹²Євшан М. *Куда ми прийшли*. — Львів, 1912. — С. 38.
- ¹³Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — Т. 37. — С. 138—139.
- ¹⁴Л. [Рецензія на збірки П.Карманського “Пливе по морі ьми” та Олеся “Поезії. Книга II”] // Будучина. — Львів, 1909. — № 1. — С. 59.
- ¹⁵Карманський П. *Українська богема*. — Львів, 1996. — С.126.
- ¹⁶Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 89.
- ¹⁷Бодлер Ш. *Поезії*. — К., 1989. — С. 36—38.
- ¹⁸Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 99.
- ¹⁹Ласло-Куцок М. *Шукання форми*. — Бухарест, 1980. — С. 21—25; 114.
- ²⁰Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 107.
- ²¹Там само. — С. 123.
- ²²Євшан М. *Під прапором мистецтва*. — К., 1910. — С. 44.

- ²³ Сріблянський М. *Молода Україна* // Українська хата. — К., 1909. — № 6. — С. 335.
- ²⁴ Шаповал М. П. *Карманський. Пливем по морю тьми* // Українська хата. — К., 1909. — № 2. — С. 114.
- ²⁵ Ласло-Куцок М. *Шукання форми*. — С. 21—25.
- ²⁶ Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 140—141.
- ²⁷ Гундорова Т. *Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму*. Постмодерн інтерпретація. — Львів, 1997. — С. 146.
- ²⁸ Павличко С. *Дискурс модернізму в українській літературі*. — К., 1997. — С. 113.
- ²⁹ Євшан М. *Петро Карманський (з нагоди нової збірки творів)* // Літературно-науковий вісник. — К., 1909. — Т. 46. — Кн. 6. — С. 543.
- ³⁰ Рубчак Б. *Пробний лет* // Розсипані перли. Поети “Молодої Музи”. — К., 1991. — С. 39.
- ³¹ Євшан М. *Літературні замітки (Найновіша лірика галицької України)* / Українська хата. — К., 1913. — № 11. — С. 691.
- ² Сріблянський М. *На сучасні теми* // Українська хата. — К., 1911. — № 3. — С. 185.
- ³³ Грушевський М. *На українські теми. Два роки галицької політики* // ЛНВ. — К., 1909. — Т. 48. — Кн. 8. — С. 340.
- ³⁴ Карманський П. *Лист до Цуркана В. Від 16.V.1909 р.* // Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. Ц-н, № 28/п2.
- ³⁵ Крип'якевич І., Терлецький О. та ін. *Історія України*. — Львів, 1991. — С. 117—129.
- ³⁶ Рудницький Л. *Петро Карманський — поет, політик, патріот* // Сучасність. — Мюнхен, 1989. № 3. — С. 910.
- ³⁷ Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 388.
- ³⁸ *Історія італійської літератури XIX—XX століть*. — М., 1990. — С. 62.
- ³⁹ Зеров М. *Нова книжка Карманського* // ЛНВ. — К., 1919. — Т. 74. — Кн. I. — С. 12.

- ⁴⁰ Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 164.
- ⁴¹ Там само. — С. 172.
- ⁴² Якубський Б. *Поезія критичної доби // Галицька та буковинська поезія ХХ віку*. — Х. — К., 1930. — С. VIII.
- ⁴³ Тичина П. *26—II (II—III) (На день Шевченка) // Десь на дні мого серця...* — К., 1991. — С. 82.
- ⁴⁴ Карманський П. *Моїм квіетникам*. — Порто Уніон, 1927. — С. 34—35.
- ⁴⁵ Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 215.
- ⁴⁶ Карманський П. *Наша політично-дипломатична акція в Південній Америці // Літопис Червоної Калини*. — Львів, 1939. — № 1. — С. 3.
- ⁴⁷ Карманський П. *Лист без адреси // Світ*. — Львів, 1927. — № 17—18. — С. 4.
- ⁴⁸ Камінський І. *Поет у пралісі // Світ*. — Львів, 1928. — № 10. — С. 5.
- ⁴⁹ Карманський П. *Ой люлі, смутку*. — С. 243.
- ⁵⁰ Карманський П. *Мій ювілей // Розсипані перли. Поети “Молодої Музи”*. — К., 1991. — С. 162.
- ⁵¹ Ільницький М. *Поетичні школи в західноукраїнському літературному процесі 20—30-х років ХХ ст. // Записки НТШ*. — Львів, 1990. — Т. ССХХІ. — С. 162.
- ⁵² Лавріненко Ю. *Література межової ситуації // Авжеж*. — Житомир, 1991. — № 11. — С. 42—43.
- ⁵³ Карманський П. *Ой люлі, смутку*. С. 363—364.
- ⁵⁴ Карманський П. *Як бідний в’язень, стужений за світом // Література і мистецтво*. — Львів, 1940. — № 1. — С. 18.
- ⁵⁵ Ткачов С. *Особова справа поета // Тернопіль*, 1995. — С. 64.
- ⁵⁶ Див. газ. “Літературна Україна”, 1992, 4 червня.
- ⁵⁷ Ярема С. *Післямова упорядника // Петро. Карманський. Дорогами смутку і змагань*. — Львів, 1995. — С. 325.

Петро Ляшкевич
Петро Карманський

Оригінал-макет підготовано в редакційно-видавничому відділі
Львівського відділення Інституту літератури
ім. Т.Г.Шевченка НАН України

Комп'ютерна верстка Ольги Веремкович

Підписано до друку 13.07.98. Формат 60 x 84/₁₆
Гарнітура Таймс Нью-Роман. Офсетний друк.

Петро Ляшкевич

